

É R T E K E Z É S E K

A

TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

NEGYEDIK KÖTET.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

FRAKNÓI VILMOS

OSZTÁLYTITKÁR.

A M. T. AKADÉMIA
FŐTITKÁRI HIVATALA

BUDAPEST, 1878.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében)

3 13 6 02

TARTALOM.

- I. Szám. Visszapillantás közigazdaságunk egy negyed századára. Keleti Károlytól.
- II. Szám. Az összehasonlító jogtudomány és a magyar magánjog. Wenzel Gusztávtól.
- III. Szám. A szóbeliség, közvetlenség és nyilvánosság rendszere a polgári törvénykezésben, magyar szempontból. Tóth Lőrincztől.
- IV. Szám. Emlékbeszéd hodosi és kizdiai br. Sina Simon felett. Tóth Lőrincztől.
- V Szám. Az Országos jog és a particularis jogok közti viszony. Wenzel Gusztávtól.
- VI. Szám. Emlékbeszéd Szentkirályi Zsigmond lev. tag fölött. Jakab Elektől.
- VII. Szám. A telekkönyvi intézmény befolyása a tulajdonjog szerzésére és érvényesítésére. Zlinszky Imrétől.
- VIII. Szám. Bertha Sándor emlékezete. Tóth Lőrincztől.
- IX. Szám. Magyarország városai és városjogai a multban és jelenben Wenzel Gusztávtól.
-

A

SZÓBELISÉG, KÖZVETLENSÉG

ÉS

NYILVÁNOSSÁG RENDSZERE

A

POLGÁRI TÖRVÉNYKEZÉSBEN,

MAGYAR SZEMPONTBÓL.

TÓTH LŐRINCZ

RENDES TAGTÓL.

(Olvastatott a Magyar Tud. Akadémia 1876. február 21-ki ülésén.)

BUDAPEST, 1876.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

Budapest, 1876. Nyomatott az Athenaeum nyomdájában.

A szóbeliség, közvetlenség s nyilvánosság rendszere a polgári törvénykezésben, magyar szempontból.

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia 1876. febr. 21-ki ülésén.)

I.

Öreg jurista létemre a költő szavaival kezdem előadásomat: »Napok jönnek, napok mennek, de bűnk csak nem távozik« t. i. a felett érzett hazafiúi komoly aggodalmunk, hogy az igazságszolgáltatás hiányai, melyek miatt a panasz, s mielőbbi orvoslásuk óhajta az országban oly általános, — melyek végre hitelünknek is annyira ártanak, s a műveltségünkről véleményt oly igen leszállítják a külföldön, — alaposan, gyökeresen, lényegesen nem orvosolhatnak; hogy mindaz, a mi e téren ekkorig történt, s a mi, tudomás szerint, legalább a közel jövőben szándékba vétetett, csak kisebb mérvű foltozás, melly nem is melegít, nem is ékesít eléggé. — Mindaddig, míg csak foltozgatunk — pedig ezen mesterségbe nagyon szerelmesek vagyunk s az eddigi enquétek, magok az összehívó kormányférfiak szűkebb körű célkitűzése által korlátolva, soha még gyökeresebb reformok mezejére ki nem szálltak — mindaddig, mondom, csak a Moliere »Képzelt betegéből« ismeretes refrain jut eszünkbe; — úgy teszünk, mint azon óhitű zsidók, kik, ha jól hallottam, mindig hagyják lakásaikon valami bevégzetlent, lerontott Jeruzsálemük emlékére.

Elismert s elvileg már csak igen kevesek által tagadott igazság, hogy a szóbeliség, közvetlenség s nyilvánosság rendszere, helyesen mondva: a bírák saját látásának s hallásának, és kellő ellenőriztetésének elve, s az erre fektetett perrend-

tartás, az anyagi igazság felderítésének s így az igazságos ítélethez való legalkalmasb, sőt egyedül biztos eszköze. Ezen rendszer van elfogadva az egész polgárosult világban — s ez az, a mely mindenütt, hol életbe léptetett, a legmelegebb méltánylás és ragaszkodás tárgya. — Ezen rendszer mellett nyilatkozott a magyar jogászgyűlés, majdnem az összes jogi irodalom, egyes elhaló hangok kivételével, s azok is, kik annak mielőbbi életbeléptetését ellenzik, nem azért teszik ezt, mert jelességét, czélszerűségét, üdvös voltát elvileg tagadják, hanem teszik csupán nem eléggé indokolt félnétség-s tartózkodás miatt, — aggodalmaktól gyötörtetve, melyeket a véleményük szerint múlhatlanul szükséges előfeltételek: úgymint rendszeres törvénykönyvek, a közjegyzői s békebirói intézmény hiányából, — melyeknek legalább egyike már megszűnt, — a hazai birói s ügyvédi karnak e rendszerre éretlenségéből, nemzeti perlekedő természetünk s bőbeszédűségünkéből, mely miatt a végtelen pertömegek ez útoni elintézése lehetlenné, s a hátralékok halmaza legyőzhetlenné válnék, végre országunk soknyelvűségéből s nemzetiségi kóralapotából merítenek; mindezekhez járulván még a minden szépet s jót gátoló pénztelenség. — Ily aggodalmak kísértettek s kísértenek ma is a döntő körökben, ezeknek adott kifejezést a képviselőház 1871. nov. 11-iki ülésében az akkori igazságügyminiszter is, midőn a földolgot, hogy t. i. ezen rendszer az anyagi igazság tisztába hozására legalkalmasb, elismerte ugyan, de egyszersmind bevallotta, hogy annak életbeléptetésére még most nem érezne elég bátorságot, mert nincs rendes alaki s anyagi törvényünk, nincs oly birói s ügyvédi karunk, mint a milyen e rendszer sikeréhez szükséges, nincs a perek végtelen számát kisebb mértékre szállító közjegyzői intézményünk »(— a mi azóta már életbe lépett) és kijelentette, hogy ő ezen rendszert a törvénykezési épület megkoronázásának tekinti, nem pedig azon alapnak, melyből kiinduljunk.

Az 1868-iki országgyűlési jogügyi bizottság is oct. 4-ikén beadott jelentésében hasonló nézetet vallott, azt mondván, hogy »azok is, kik a szóbeliség s közvetlenség rendszerének abszolút becsét s életrevalóságát hirdetik, mindannyian kény-

telenek elismerni, hogy még most a gyakorlati alkalmazásnak legyőzhetlen akadályai mutatkoznak mindenfelől.«

Ily nyilatkozatok nem előhaladásra, hanem sajnos visszalépésre mutatnak azon mozgalmak után, melyek ez irányban Horváth Boldizsár igazságügyminiszter alatt megindultak.

Az alkotmányos élet újonnan felderült korszakában azonnal lett összehíva, kitünőbb bírák- s ügyvédekből, egy enquéte, melyen a törvénykezés e gyökeres reformja mellett meleg felszólalások történtek; azonban a többség, bár e rendszer előnyeit elvileg akkor is elismerte, az említett aggodalmaknak engedett, s az igazságügyi tárca nemes terhét legelőször viselő minister, *Horváth Boldizsár* tisztelt társunk, bár e rendszernek lelkes barátja, még akkor nem birt elég bátorsággal az általa tervezett s 1869-ben csakugyan be is hozott törvénykezési rendtartást ezen alapra építeni s megelégedett némi előkészítő lépésekkel, úgy az említett polg. törvénykezési rendtartásban, mint egyéb az országgyűléshez benyújtott javaslataiban. S akkor valóban még több oka is volt ezen tartózkodásra, mert még a bírói hivatalt szabályozó organicus törvények sem voltak készen, s első folyamodásban, kortes atyafiak által bor- és cigányzene közben választott municipális bíróságok, felsőbb fokon pedig se nem független, se nem felelős bíróságok kezelték Themis istennő könnyen billenő szerpenyőjét; — közjegyzői s ügyvédi törvény sem létezett; s a kidolgozandó codexek reménye is távolb jövőben lebegett. — Azonban a tisztelt minister, törvényjavaslataiban folyvást és következetesen ezen irányt tartotta szem előtt, s annak útját igyekezett lassankint egyengetni, sőt az ő idejében már a szóbeliség s közvetlenség elveire alapított perrendtartási javaslat is készült az igazságügyministerium kebelében, mely azonban ismét félretétetett, — s következett helyébe a foltózási kísérletek egész láncolata. Maradt pedig mai napig minden a régi kerékvágásban, s Themis szekere folyvást a rosztól macadamizált, rögös és görbe tévutakon döcög.

Azóta megszülettek a bírói hivatalt rendező törvények; a magyar bíró független s felelős lett, s a rövid időre választott helyhatósági bírák helyét elmozdíthatlan s így független királyi bíróságok foglalták el, kiknek törvényes qualificatiója

szigorúan meg van határozva. — Az 1869-iki IV-ik törvény-czikk »mint az akkori igazságügyminister a felállított új bíróságokhoz intézett szép körlevelében ékesen kifejezé« megadta mindazon biztosítékokat, melyeket egy bölcs, előrelátó és szabadelvű törvényhozás megadhat arra nézve, hogy a bíró minden irányban független, egyedül a törvénynek legyen alárendeltje, s hogy a törvénynek ne csak közege, hanem áthatott lelkes bajnoka, oltalmazója s tántorithatlan hű kifejezője legyen.« — Azóta a közjegyzői törvény is elkészült, s ezen sokat ígérő intézmény, mely, ha nem azonnal is, de lassankint okvetlenül megtermi hasznos gyümölcsseit s kevesbitni fogja a perek számát, valóban életbe lépett; az ügyvédi rendtartás szinte megalkottatott és szabadon fejtheti áldásait; a szükséges előzmények hiányából meritett aggodalom tehát már jó részben meg van szüntetve. Polgári törvénykönyvünk, követve a már kész büntető törvényt, lassan bár, de készülöben van, s a hozzá való anyagok folytonosan gyűjtetnek.

Mind e mellett a prebendtartás reformjának kidolgozására ismételve felhívott enquétek, s megbízott codificatorok, a megbízó hatalmak szeszélyei szerint változtatva, s majd jobbról, majd balról összekürtölve, folyvást csak a régi nótát fújják, mint Moliere baccalaureusa: »Clysterium donare, postea seignare sat.« részint, mert maguk sem barátai a gyökeres reformnak, s ragaszkodnak a megszokotthoz, (»des maximes consacrées par les préjugés et par l'usage«, mint Dumont magát kifejezi), — részint, mert, ha gyökeres reformot óhajtanának is, mint kétségkívül többen a felhívottak közül, a nekik felsőbb helyről kiszabott s előírott keretbe a szóbeliség s közvetlenség rendszerének nagyszerű képe bele nem fér.

Feleslegnek tartanám e helyütt, hol a szóbeliség rendszerének ismertetése- s védelmére már többször lett szó emelve (nevezetesen néhai *Csatskó Imre* I. tag s csekélységem részéről is), bővebben fejtegetni e rendszer magas érdemét; azonban még sem mellőzhetem el, hogy ha bár újat nem igen mondhatnék, ne igyekezzem ez úttal is minél melegebben kitüntetni annak nagyszerű előnyeit az írásbeliség felett. — Kellő világba van e kérdés állítva, mondhatni, a világiroda-

lom által, s különösen nálunk is, azonnal a legelső jogászgyűlés részéről, mely ezen evangeliumot hirdetni, az életerős igazságszolgáltatás e legfőbb jelszavát zászlójára tűzni első kötelességének tartotta, s az elvet, egyetlen ellenző szó nélkül, elfogadta, későbbben pedig annak részletezése, elemzése és viszonyainkhoz illő formulázásába is, mint ez óhajtandó volt, alaposan bebocsátkozott; nevezetesen az előkészítő iratok mérve és hatálya kérdésében *Szabó Miklós*, a királyi ítélő tábla elnöke s *Fischer Lajos* és *Busbach Péter* ügyvéd urak, az ezen eljárásban megengedhető jogorvoslatok kérdésében pedig *Rupp Imre*, *Zlinszky Imre*, *Környey Ede*, *Vajkay Károly*, *Garay Dezső*, *Kis Józsa*, *Plósz Sándor*, *Ráth György*, *Weisz Lajos* s több más kitűnő jogtudósaink részéről. ¹⁾ Eléggé tárgyalatott továbbá az ügyvédi egyletek kebelében s az irodalomban is, név szerint *Csatskó Imre* ²⁾, *Halmossy Endre* ³⁾, *Zlinszky Imre* ⁴⁾, *Szokolay István* ⁵⁾, *Fischer Lajos*, *Rudnyánszky Béla* ⁶⁾ és többek által, míg ellene kétségkívül fontos s figyelemre méltó gyakorlati indokokból, majdnem egyedül csak *Széher Mihály* nyilatkozott ⁷⁾, kinek aggodalmai azonban, — magasabb szempontokból tekintve az *egész, teljes* rendszert, nem elkülönözten és csorba vagy elferdített alakban, hanem együttesen a szükséges segédtenyezőkkel, úgy elenyésznek, mint nap feljöttével az éj rémei. — Az összes fiatal, s a külföldi fejlettebb jogtudomány emlőin felnőtt jogirodalom védelme alá vette és ernyedetlenül sürgeti ezen dicső rendszernek mielőbbi életbe léptetését, s bár ellenkező irányzatot tapasztalok az öregebb jogászok többségének, a birói testület conservatív hajlamú tagjainak véleményében, s nem vagyok egészen tisztában az ország-

¹⁾ Lásd a magyar jogászgyűlések 1873-, 1874- és 1875-diki évkönyveit.

²⁾ A francia polgári törvénykezés alapelvei. Pest, 1867.

³⁾ A nyilvános és szóbeli polgári eljárás elveiről, 1866.

⁴⁾ A bizonyítás elmélete, 1875.

⁵⁾ Törvénykezési csarnok, 1866. évi folyam.

⁶⁾ Jogtudom. Közlöny 1872. évi folyam 1—5. sz. — Nyílt levél *Ökröss Bálint*hoz. 1867.

⁷⁾ Pesti Napló 1871. évi folyam 100—103. sz.

gyűlésnek, mely egyébiránt az e kérdésben időnkint felmerülő pártoló nyilatkozatokat mindenkor tetszéssel fogadta, — rokonszenve iránt: állítani merem mégis, a mit már egyszer e helyen állítottam, hogyha egy bátor kezdeményező azon polczon, mely a magyar igazságügy vezetésére hivatva van, kezébe veszi a zászlót s túteszi magát a bár méltánylandó, de nem legyőzhetlen, s hitem szerint nagy részben kicsinyes aggodalmakon, és nem apró löszerek, hanem nagyban ható dynamith alkalmazásával megtöri a jeget, melyben törvénykezésünk rongyolt, foltozott hajója vergődik: a kedvező eredmény el nem maradhat, s azok is, kik most fáznak a túlmerésnek vélt eszmétől, az új nap sugarain csakhamar felmelegesznek, s barátaivá válnak a rendszernek, mely rövid idő alatt meg fogja teremni legkielégítőbb gyümölcseit.

Ezen eredményhez kívánok járulni, tehetségem szerint, én is, ki ifju korom óta sok mindenféle álomból s csakképből kiábrándultam, de azon előszeretetről, mely bennem a szóbeliség s közvetlenség rendszere iránt már évtizedek előtt, midőn utazásaim közben annak nagyszerű előnyeiről meggyőződtem, megfogamzott, nem csak lemondani nem tudtam mai napig, de sőt abban, a mellette világszerte szóló tapasztalás, itthoni beteg állapotaink szemlélete, s az ellene felhordott csekély értékű érvelések által, mindinkább megerősödtem. — Fel fogom hát ölelni, bár a felolvasásra szánt időt korlátozó akadémiái szabályok által szükségessé tett rövideggyel, mindazon érveket, melyek e rendszer mellett, különösen a specialis magyar viszonyainkból merített ellenvetésekkel szemben, legalább előttem nyomatékosoknak látszanak, s tudtomra, az akadémia színe előtt még elmondva nem voltak.

Nem tartom feleslegesnek, hogy az akadémia színe előtt éppen most, midőn a törvénykezési rendtartás hiányainak javítása az igazságügyi kormány által munkába van véve, s a Lajthán túl Glaser minister ezen rendszerre alapított új perrendtartást mutatott be a bécsi országgyűlésnek, ismételve is kifejezést adjak azon meggyőződésnek, mely bennem régóta és változatlanul él, s úgy hiszem, még nem szakemberekre nézve sem lehet egészen érdektelen látni »az elveket küzdelemben vagy hasonlításban a fenálló gyakorlat-

tal (on aime a voir les principes dans un état de lutte ou de comparaison avec les pratiques établies ¹⁾).

S ha valaki azt kérdené: van-e szükség a már kétségbe alig vont, világos igazságokat bizonyítgatni? az annyira szembeötlő, nyilvános tévedéseket megtámadni s czáfolni? kell-e még ma is érveket halmozni össze oly axiómák támogatására, mint a törvényszéki nyilvánosság, a szóbeli s közvetlen kihallgatás előnyei? — nem oly felesleges fáradság-e ez, mint várat ostromolni, mely már feladta magát? — azt felelném, hogy igenis, minderre szükség van mindaddig, míg a döntő körök magukat el nem határozzák a sürgetett reform életbe léptetésére; s hogy mindaddig ne pihenjen a »censeo Carthaginem esse delendam«-féle kiáltás, míg az előítéletek Carthagoja fenáll, s védeit épen azon körökben találja, honnét a reformnak kiindulni kell.

A mi a dolog lényegét illeti: a közvetlenség és szóbeliség rendszerének ajánlására nem igen szükség valami mély tudományos fejtegetésekbe bocsátkozni. E rendszer előnye, az anyagi igazság kiderítése tekintetében, az írásbeli, előadói rendszer felett, annyira kézzel fogható, hogy arra már valóban kár lenne sok szót vesztegetni. Mellette szóll a világ összes polgárosult népeinek tapasztalása s bizonyágtétele. Azoktól, kik a fenálló írásbeliség mellett még ma is elfogulva vannak, s attól jobb eredményt várnak, elég csak annyit kérdezni: tagadhatják-e — a mit minden gazda s gazdasszony naponkint tapasztal s bizonyít, hogy a gazda jelenlevő szeme, füle és szava sokkal hatályosabb a házi ügyek rendben tartására, s megbírálására, mint a mások általi értesítés, s tagadhatják-e, hogy ha valakivel fontos végzendőjük van, személyes érintkezés, eszmecsere s felvilágosítás útján sokkal könnyebben, kimérintőbben s alaposabban végezhetik azt, mint izengezés, levelezés, közbejárás útján? — nem találják-e jobbnak és célravezetőbbnek saját ügyeikben, ha maguk láthatnak, hallhatnak, szólhatnak, mint ha mások tudósításaira, közléseire, közbenjárására kell támaszkodniok? — Ha ezen személyes látás, hallás, érintkezés ily fontos és lényeges bármily kis és

¹⁾ Dumont: Traité des preuves judiciaires. Préface.

jelentéktelen ügyben is : mennyivel szükségesb ez bonyolult s szövevényes peres kérdésekben, hol az igazságot többféle állítások, tagadások s bizonyítékok szétágazó szálainak biztos összeillesztéséből kell kiszemelni, mintegy kiásni?

Ezen rendszerben is ugyan sommás eljárásnál a sokszor személyesen is jelenlevő s nyilatkozó felek, mindenesetre pedig — feltéve, hogy a bizonyítékok szabad mérlegetésének joga, a szóbeli közvetlen eljárásnak ezen lényeges szövetségese, a bíróságnak meg van adva, — az ügyvédek s a tanúk nyilvános, személyes kikallgatása oly biztos irányadó, oly vezérfonal s útmutató, mely az írásbeliségnél egyáltalán hiányzik, míg amott a gondolat kifejezésére kétségkívül legalkalmasb s legcélszerűbb élő szó használata mellett, a beható figyelmű, és psychológ bíró előtt sokszor a látszólag jelentéktelen apró vonások s kicsi tényezők megannyi fontos, gyakran döntő elemeivé lesznek a meggyőződésnek, addig itt a jámbor papiros sem el nem pirul, sem el nem halványodik, hanem béketűrően elfogadja a mit reá irnak, legyen az bár szent igazság, vagy szemtelen hazudság, míg amott a szabad eljárás, a szigorú, feszes formák nyügeitől mentesült szabad mozgás képesíti a perlekedő felet, hogy kiegészíthesse a mulasztásokat, helyreigazíthassa a tévedéseket egész az ítélethozásig, s képessé teszi a bírót is, hogy mélyen behasson az elbírálandó ügy ismeretébe ; itt a rideg, életlő formalismus, a kimért szabályok procrustes-ágya szerepelnek. — S ne felejtjük e mellett számbavenni a majdnem mindenható befolyást, melyet a valódi nyilvánosság s ezzel együtt járó közmorál és szemérem, ezen eljárásnál, a bíróság s közönség előtt álló, legalább még egészen meg nem romlott egyénekre gyakorol, ellentétben az ellenőrzetlen, lappangó írásbeliséggel, hol az érdek s önzés sugallta hazudság, elcsavarás, elferdítés, eltagadás szabadon üti fel szemérmetlen tanyáját, s firkálja a türelmes papirosra, zárt szobák homályában rabulisticus szóárját s hieroglypháit. — Ott nap és világosság, itt szürke homály, ott légtisztító szabad szellő, itt bűzhőd, zárt levegő, ott nyílt szem és fül vezetése után biztos út, itt bekötött szemű s bedugott fülű ember gyámoltalan botorkázása.

Ezért mindenütt, hol a népek még a természet egyenes útján jártak; az ős világban, a görögök- és rómaiaknál, s az ős időktől mai napig tartó folytonosságban, a kül befolyásnak soha nem hódoló britteknél, s ezek testvérei az éjszak-amerikaiaknál; — valamint ott is, hol a kasztok és hamis próféták által eszközlött megrontás korcsállapotából a természethez s igazsághoz visszatértek, mint a francziáknál, olaszoknál, s most már a németeknél, sőt éppen az oroszoknál is, a törvénykezés nyilvános és szóbeli volt és lett, s a bírák és felek és tanúik közti közvetlen érintkezésre van alapítva. A nevezett ős népeknél a peres ügyek nyilvánosan, élő szóval, nem csak a bírák s a perlekedő felek és azok ügyvédei s tanúi, hanem az egész közönség jelenlétében, a nép szemei előtt tárgyalattak, és az igazság kiderítésére azon legegyszerűsebb, legtermészetesb út választatott, hogy a bírák a vádlót és vádlottat, felperest és alperest, ezek tanúit, előadásait, bizonyítékait s védelmét saját szemeikkel lássák, füleikkel hallják, azokat vizsgálva szemlélhessék, kikérdezhessék, s ismét magokat is láttassák és hallassák, s a nyilvánosság ellenőrzésének, a közönség bírálatának folyton kitéve legyenek. — Mint Welker szabatosan kifejezi, »eleven szemlélésben s kölcsönös figyelésben, értekezésben és közlésben, az élő szó s arcvonások és testmozgások befolyása alatt, a jelenlevő nép ellenőrzése s a közerkölcsiség és szemérem hatása mellett jutottak el s egyesültek a helyes ítélet hozásra.« — Az írott feljegyzés czélszerű előkészítő s az emlékezetet elősegítő eszközül használható ugyan, de ne legyen alapja s lényeges kiegészítő része a törvénykezésnek. Ezen természetes, egyszerű, józan rendszertől csak akkor történt a leigázott népeknél eltérés, s azután teljes eltávozás, midőn az uralkodói s papi hatalom, s a törvénytudó kaszt önzése idegen nyelven irt törvényeket hozván be, a hazai jogokat mindinkább háttérbe szorította, s azok ismeretét lassankint egészen kiölte, minek következése lett, hogy a bíraskodás a népről az írástudókra, a jog az életből az actákba, az igazságszolgáltatás a forumról, s a nyílt termekből zárt szobák s irattárakba szorult. Előbb a nép jelenléte szünt meg; azután éppen már a bírák se látták s hallották a feleket; mindent írásba foglaltak, a bíró

a holt betűkből ítelt, egyes előadók többé-kevésbé hiányos előterjesztései nyomán, s az elsatnyúlt igazságszolgáltatás zárt ajtajára ezen iszonyú jelige lett felírva : *quod non est in actis, non est in mundo*, és így a valódi, élő igazság feláldoztatott az irott, alaki igazságnak. — Mily nyomorult sülyedés! s mennyi küzdelmébe került a lassankint jobb tudatra s ellenszegülő erőre ébredt emberiségnek, míg visszavivhatta magának a természetes józan ész által ajánlott, egyszerű, ősi rendszert, noha most már a változott kor és életviszonyok szükségai- s követelményeihez képest, czélszerűen átalakítva, s nyers eredetiségéből megfelelő formákba idomítva.

S a hol ez egyszer megtörtént : ott azután következik a rendszer őszinte szeretete, a csodálkozás a felett : hogyan lehetett ez oly sokáig másképen? — Czáfolhatlan, s talán minden másnál hatalmasabb érv ezen rendszer ajánlására azon meleg ragaszkodás, melylyel ahhoz mindazon nemzetek viseltetnek, kik áldásos eredményeit tapasztalásból ismerik. Ott a rajnaparti nép példája Németországban, mely a francziáktól elsajátítván a törvénykezésnek ezen eredetileg germán, de divatból kiszorított, és halottaiból csak a nagy francia forradalom által feltámasztott alakját, bár oly sok alkalma lett volna attól megválni, bár kormányai s tudósai, bírái és ügyvédei sokáig a legnagyobb ellenszenvet mutatták ezen, a gyűlölt francziáktól származó javítás ellenében, melynek germán eredetét elfelejtették, — ennek daczára folyvást a legmelegebb szeretettel ragaszkodott ahhoz, és soha többé kiirtatni nem engedte azon földről, melyet megtermékenyített. — Igenis, t. Akadémia! midőn egy nemzet a törvénykezés ezen új légkörébe átlép az acták porából, úgy érzi magát, mint midőn a vándor egy szűk és sötét völgyből a nyílt hegytetőre érve, a tisztább lég, ragyogó napsugár és nagykorú szabad kilátás által lelkesítve, mintegy újjá születik; vagy, mint szabadon repülő pillangó, midőn a burokból kibúvik és szárnyait fesztelenül lebegteti.

S mit szóljak rólunk magyarokról? — ha valamely törvénynek előnye s érdeme az, hogy a nemzeti szokásokkal s a nép hajlamaival öszhangzásban legyen, hogy mellette a nép magát jól, s mintegy otthoniasan érezze : ezt nálunk, ha vala-

hol, el lehet mondani azon törvényről, mely az ősi szokásainkban s nemzeti izlésünkben gyökerező szóbeliség- s nyilvánosságot nem annyira behozza, mint visszaállítja. — Nem lévén azonban most feladatomban a hazai törvénykezés történetéből a szóbeliség s közvetlenség jelenségeit kutatni és használatát nyomról nyomra kimutatni, a mi egy külön értekezésnek érdekes tárgya lehet : átmegegyek az ellenvetések rövid bírálatára.

A felhordott aggodalmak tekintetében, melyek a kormányi, bírósági és öregebb jogászai körökben a szóbeliség s közvetlenség rendszere ellen uralkodnak, s minden erélyesb és gyökeresb kezdeményezést megsibbasztanak : mindenek előtt őszintén ki kell mondanom, hogy ezen elfogultság főforrása e rendszernek nem ismerése, vagy nem teljesen átható ismerése, s azon egyoldalú, kisszerű felfogás, mely annak nem összes egészét, teljes, kimerítő, minden oldalról kifejtett s kiszinezett képét tekintti, hanem a mostani állapothoz (mintegy sötét szobához) szokott szemekkel méri meg ; mintha ezen rendszer *teljes* behozatala s az azzal lényegesen összefüggő javítások életbelépte után is, azon egy változással, hogy az emberek, kik most sokat firkálnak, akkor még többet fognak fecsegni, az eljárás ugyan az lenne, a bírák teendői sem változnának, a jogorvoslatok rendszere sem módosulna, s a perek lefolyása szintoly lassu és hosszadalmas maradna ; minek folytán azután elhitetik magokkal, hogy e rendszer nem csak jobbá nem tenné törvénykezésünk mostani szomorú állapotát, hanem inkább, úgy gyorsaság, mint alaposság tekintetében, veszélylyel fenyegetne.

Mindazon ellenvetések, melyeket ekkorig felhozatni hallottam, nem a *valódi*, teljes szóbeliség, közvetlenség és nyilvánosság minden oldalról kifejtett, összhangzatos, s egyéb szükséges tényezőkkel kellően támogatott s combinatióba hozott rendszere, hanem valamely félszeg, hiányos, beteg kísérletek ellen vannak intézve, melyeket egyes tervezők, ezet olajjal keverve, itt-ott feltálatk. — Hiszen annyira nem ismerik nálunk a szóbeliség, közvetlenség s nyilvánosság rendszerét, annak teljes erejében és pompájában, hogy találtam emberre, ki a közvetlenség alatt nem mást értett, mint a perrendtartás azon rendeletét, hogy az ügyvéd a periratokat a

pertárban közvetlenül adja be s veszi át; (sőt e felfogás egy hivatalos, kormányi indokolásban is feltalálható), s hogy nem egyszer hallottam a kérdést: »ugyan mit akartok ti szóbeliség, közvetlenség s nyilvánosság miatti zajongásaitokkal, holott mindez meg van már jelenlegi törvénykezési eljárásunkban is, és ugyan a szóbeliség s közvetlenség az ügyek legnagyobb részére, a nyilvánosság pedig minden ügyre s bíróságra nézve? hát nincs megírva az 1868-iki 54-ik tcz. 101-ik §-ában, hogy sommás eljárásban a tárgyalás szóbeli és nyilvános, s a 102. §-ban, hogy a rendes eljárás útján befejezett perek előadása szinte nyilvános s e czélból, a felek és közönség tájékozása végett, az előadandó perek jegyzéke a bíróságnál, legalább három nappal az előadás előtt, kifüggesztendő? — nincs-e megengedve a 114. §-ban, hogy sommás eljárásban a fél keresetét élő szóval is előadhatja, melyet azután a bíró röviden írásba foglal? nem található-e fel a 117-ik §-ban a közvetlenség minden eleme? — és mind e mellett, nem megy-e átkozott rosszúl a törvénykezés, s nincs-e általános megalégedetlenség az eredményekkel?« — Tehát némelyek azt hiszik, hogy az általunk követelt nyilvánosság rendszerével párhuzamba tehető azon (valóban nagyszerű!) alakja a nyilvánosságnak, mely nálunk jelenleg a bíróságok termeiben oly élénk részvétet s tolongást idéz elő, hogy hetenkint vagy egyszer egy-egy kíváncsi ügyfél csakugyan beállít az előadás s ítélethirdetés meghallgatására, mert az az egy-két dilettans, ki törvényszékeink nyilvánosságának első évében olykor betekintett, csakhamar meggyőződött, hogy érdekesebb mulatságot is talál; — vagy azt hiszik, hogy kielégítő azon »lucus a non lucendo«-féle szóbeliség, mely szerint az élő szóval előadottak a bíró vagy helyettese által jól-rosszúl jegyzőkönyvbe vétetnek, vagy még többször, noha törvény ellenére, de a túlságosan elfoglalt bíróra nehezkedő kénstelenségből élő szóbeli előadás nem is történik, hanem a felek maguk befirkálják, gyakran a lehető legtökéletlenebb styben, s a bíróság által el sem olvasható hyeroglyfekkel, kellő számú törlésekkel s tintafoltokkal ékesítve, mondandóikat a rendetlen, sokszor undorítólag szennyes jegyzőkönyvbe, — a mely úgynevezett szóbeliség tehát nem egyéb, mint tökéletlen írásbeliség; miről

a kir. tábla tisztelt elnöke Szabó Miklós oly igen találólag mondja: hogy sajnosan tapasztaljuk, miszerint a törvény által rendelt szóbeli közvetlen eljárás a legtöbb esetben nincs fogantatva véve; teljesen száműzve van a közvetlenség, meg van hiúsítva a nyilvánosság; a bíró a legegyszerűbb tényállást is bebonyolító írásbeli tárgyalások alapján, kettős időpazarlással ítél; haszontalanul szaporítja a költségeket, és mindennek következtetése: a hosszadalmasság jelentéktelen tárgyu perekben is, az aránytalanul sok költség, szóval a hiányos igazságszolgáltatás minden jelensége — azt hiszik, hogy kielégítő azon közvetlenség, miszerint a bíró, a rendes eljárás alá tartozó, és így fontosabb ügyekben a feleket vagy azok képviselőit épen nem látja s hallja, hogy a tanúkat, épen ez utóbbiakban, nem maga az ítélethozó bíró hallgatja ki, hanem az írásba foglalt, hiányos, s az ügyet kellő világba csak ritkán helyező nyilatkozatok után, aggodalmas lélekkel hozza meg, a sötétben tapogatózva, ítéletét, a papiros halvány életelen tartalma nyomán? — vajjon érvényesülhetnek-e így mindazon, a közvetlenség életerejét, s az anyagi igazság kiderítésére nézve kimondhatlan becsét képező személyes érintkezések a bíró s a felek, vagy azok képviselői és a tanúk közt, melyekből a bíró egyedül szerezhethetne valódi, életteljes, a psychologia s emberismeret által is támogatott meggyőződést, s a bizonylatok szabad mérlegetése alapján hozhatná meg alapos, mind magára, mind a felekre nézve megnyugtató ítéletét? — Ama fentebb rajzolt, szóbelinek s közvetlennek csak gúnyból nevezhető eljárástól, ezen törpe és sovány nyilvánosságtól természetesen nem várhatni valami bő áldást, s ezért nem csoda, hogy a kik e fényes rendszert csak ily torzképe után ismerik, érte nem nagy mértékben lelkesülhetnek.

Ily meghamisított szóbeliség, mint mondtam, nem egyéb, mint tökéletlen írásbeliség, s a nyilvánosságnak, ekként alkalmazva, haszna alig észlelhető, de biztosan megvan azon hátránya, hogy a jelenlevő fél az előadó ellen panaszokra fakad, ha ügyvédének minden üres fecsegését teljesen vissza nem adja, s az előadó, az elintézés gyorsaságának hátráltatásával, hogy a fél vádjait s gyanúsításait kikerülje, sokkal hosszab-

ban ad elő lényegtelen adatokat s érveléseket is, mint tenné, ha telhetetlen s mindig meglegedetlen bírálója jelen nem lenne.

De állítsuk e szegény és silány képpel szemközt a nyilvánosság, szóbeliség és közvetlenség azon fényes képét, miként az az életerős igazságszolgáltatás országaiban, p. o. a londoni Westminsterhallban, s a párisi Palais de Justice-ban, s ma már Rómában is észlelhető. — A törvényszék palotája templom, — az emelt hely, hol a bíróság, hivatalos öltözetnek diszében ül, oltár, hová a kegyelet és tisztelet érzelmeivel járul a közügyek iránt érdekeltséggel viseltető polgár; az eljárás, egyes kiemelkedő mozzanataival és hullámozásaival, érdekfeszítő dráma, melyet élénk figyelemmel kísér a hallgató, s tanulja ismerni a törvényt, bíráit s ügyvédeit; az egész felett megható és hódolatgerjesztő ünnepélyesség s méltóság nymbusa leng. — A bíró vagy bírói testület előtt, ezen ünnepélyes légkör komolyságra s lelkiismeretességre intő befolyása alatt, magokba szállva jelennek meg a felek, és azoknak képviselői, s a tanúk, kiket a bíró szemtől-szembe kérdez ki a peres ügy körülményei, a tényálladék iránt; fokonkint érlelődő, alapos meggyőződést szerez az előtte fejlődő, teljes és kimerítő kép nyomán, a felek egymáshoz s tanuikhoz szinte kérdéseket és ellenkérdéseket intézhetnek, s így a bizonyító okiratok felmutatása, a tanúk kihallgatása, s az ékesszóló ügyvédek szabatos és rövid, de azért kimerítő fejtegetése mellett, minden lehető elkövetetik, hogy az anyagi, valódi igazság tisztába hozassék, a hozandó bírói határozatnak emberileg lehető legbiztosabb, legszilárdabb alap szereztessék; — s megvalósíttassék azon valódi bírói feladat, mely a német birodalmi javaslat 257-dik §-ában kifejezve van: »Ist der Rechtstreit zur Entscheidung reif, so hat das Gericht dieselbe durch Endurtheil zu erlassen«; — a bíró, a nyilvánosság őrszemei előtt, megfeszíti minden szellemi erejét s figyelmét, hogy a tárgyat alaposan felfogja s átértse, és gondosan őrizkedik minden, őt netalán megkísértő helytelenségtől, erőszakoskodástól s felületességtől; az ügyvédek igyekeznek magukat lehető legjobban kitüntetni, nem szöszaporítás, czéltalan bőbeszédűség s gorombaság és furfangok, hanem logikai,

ha kell, ékesszóló előadás, alapos érvek, magasb műveltség és correctség által; mert tudják, hogy csak így szerezhetnek maguknak jó hirt és becsületet, s ez által feltételezett kitüntetések s nagy jövedelmeket. A közönség tanul, az ifjabb nemzedék alapos ismereteket szerez, s buzdúl a nemes példákön; a felek s polgártársak meggyőződnek, hogy az ügyek védelmében s felfogásában minden megtörtént, a mi lehetséges volt, s megnyugosznak a birói ítéletben, mely előttük képződött s született meg, és erősödnek a törvények iránti tiszteletben, mely az államnak legszilárdabb talpköve.

Igen természetes, hogy a közvetlenség kiemelt előnyei, a büntető perekben, hol az emberek élete-, szabadsága- s becsületéről van szó, még sokkal nagyobb mértékben szerepelnek, mint polgári perekben, hol kisebb becsü dologról, t. i. vagyonról van kérdés; — azonban kétséget nem szenved, hogy ezekben is roppant, és semmi más módon nem pótolható jelentőséggel bírnak.

Azok, a kik a szóbeliség s közvetlenség rendszere ellen aggodalmuk hangjait hallatják, összes gyarló állapotaink szemléletéből, a hiányokból, melyek jelenleg észlelhetnek, s ha sikert akarunk, e rendszer behozatalával együttesen okvetlenül pótlandók; némely, talán nem épen orvosolhatlan, s éppen maga ezen rendszer hatása által orvoslandó nemzeti hibáinkból, s hazánk soknyelvűségéből és nemzetiségi lázas állapotából veszik érveiket. Azt mondják, hogy a mi jó és üdvös a határozott törvényekkel, tudós birákkal, tanult és szerény ügyvédekkel bíró nemzeteknek, az nem való a rendszeres törvénykönyveket eddig nélkülöző, eléggé kiképzett birákkal nem dicsekedhető, fecsegő és furfangos rabulák nagy bőségével elárasztott magyar nemzetnek; azt mondják, hogy a mi helyén van az egységes, egynyelvű angol, francia, olasz nemzetnél, az nem használható a mi soknyelvű, s egymás ellen torzalkodó nemzetiségek szenvedélyeivel küzködő hazánkban; attól tartanak, hogy fajunknak perlekedési viszketege, pereink óriási száma, s embereink időlopó bőbeszédűsége mellett, nem lenne elég physikai idő a roppant pertömeget, a sok időt igénybe vevő szóbeli tárgyalás mellett elintézni, s csak hamar

oly halomra gyülnének a hátralékok, hogy e miatt még általánosb lenne a megelégedetlenség, mint jelenleg.

Emlegetik különösen a rendszeres codexek hiányát, s nem gondolják meg, hogy e hiány, bármily nagy bajnak tekintendő is különben, a szóbeliség s közvetlenség behozatalának s üdvös működésének útját éppen nem állja, vagy legalább, azon kölcsönös hatásnak, mely az anyagi törvény s a peres eljárás közt fenáll, sokkal nagyobb súlyt tulajdonítanak, mint kellene. — Bizonyítja ezt más országok példája. — Anglia századok óta bírja a szóbeliség s közvetlenségre alapított törvénykezést, a nélkül, hogy mai napig is codificált anyagi joggal dicsekedhették, mely után, különös felfogásához képest ezen kérdésről, vágyat, s iránta rokonszenvet sem érez, s éppen oly szüksége van ma is Blackstone commentárjára s a törvényszéki »roll«-okra, mint nekünk Kövy vagy Frank könyveire és a decisiókra. — Franciaországban ugyanezen eljárás előbb lett életbe léptetve, mint a Code Napoleon, a nagy francia Caesarnak e halhatatlan, és nyert hadi győzelmeinek dicsőségét messze túlsugárzó, magasztos műve; életbe lett léptetve 1789-ben egyszerre, rögtönözve, egy hatalomszóval ott, hol nem csak általános polgári törvénykönyv nem volt még, hanem több százféle különböző *contume*, s helybeli statutum létezett, s ugyanakkor, midőn a birói hivatalok vásárolhatósága, a privilegiumok és sportulák eltöröltettek, a törvénykezés a közigazgatástól külön választott stb., szóval, mindazon nagy elvek kimondattak, melyek során kell helyet foglalni az ügyek tárgyalásánál mellőzhetlen szóbeliségnek, közvetlenségnek s nyilvánosságnak is, ha teljes és kimerítő törvénykezési reform czéloztatik. A rögtönzött rendszabály később, tudományos megvitatás után, átment a Code de Procedurebe, mely 1807. jan. 1-jén, a Code Civilt szinte megelőzőleg, lépett életbe, — mely codex azonban, néhány hó alatt szinte elkészült, a nélkül, hogy nem tudom hány *enquete* és *commissio* hosszú évekig tartó *purgatoriumán* ment volna keresztül, azon időben, midőn eredetileg s önállólag kellett teremteni, mert jól kidolgozott minták még nem léteztek tuczat számra. A mi hogy nálunk is csak hamar kövesse a szóbeli eljárás behozatalát, mindnyájunk élénk óhajta. —

Hannoverben, Braunschweigban s több más német államban szinte rendszeres polgári törvénykönyv nem létében, s nagyon is zavaros és rendezetlen viszonyok közt lépett ugyanaz életbe, ugyanazon bírák s ügyvédek erős ellenszegülése mellett, kik később, miután e gyökeres javítás áldásait gyakorlatból s tapasztalásból megismerték, nem győzik eléggé magasztalni annak üdvös következményeit s üdítő, emelő, gyorsító, boldogító, valódi varázs-hatását a törvénykezésben. — A törvénykezési eljárás feladata a meglevő jogszabályokat, akár vannak azok rendszeres codexbe összegyűjtve, akár pedig elszórva léteznek, egyes peres esetekre alkalmazni, s az élő törvénynek, legyen az bár írott vagy szokásbeli, s többé vagy kevésbé határozott, érvényt szerezni; ezen feladatát hiven teljesítheti, habár több nehézséggel és fáradsággal a bírákra nézve, akkor is, ha codificált anyagi törvény nem létezik; — jogi szabályok, melyek szerint a bíró ítél, most is vannak; most sem meríti határozatait saját önkénye- s pusztá tetszéséből; a különbség csak abban áll, hogy rendes codexek, határozott törvények létében könnyebb neki felütni a paragraphust, s alkalmazni a világos, kétségtelen törvényszabályt a fennforgó esetre, mint most, midőn a törvényszabályt nagyobb gonddal s kereséssel lehet neki fellelni a szétszórt, többféle eredetű forrású s keletű jogszabályok tarka halmazában; de ezzel szemközt nem szenved ismét kétséget, hogy sokkal könnyebb neki megtalálni az elrejtett igazságot a közvetlen érintkezés, a minden kétséget eloszlató személyes meggyőződés, a felvilágosító, hatásos élő szó, mint a néma és halvány irkafirka nyomán; ha tehát alkalmazhatja s alkalmazni kénytelen a bíró a létező jogszabályokat az írásbeli eljárás tökéletlenb, kevésbé felvilágosító és meggyőző hatása alatt, sokkal jobban s könnyebben alkalmazhatja azokat a szóbeliség s közvetlenség segélyével, mely úgy a tényállást, mint a jogi szempontokat világosabban kifejti, s így a meggyőződésnek biztosabb, szilárdabb alapokat nyújt.

A rendszeres codex hiánya tehát, melyen egyébiránt mielőbb segíteni kell, ha a nemzet méltó várakozásának meg akar a kormány felelni, nem multhatlanúl szükséges előfeltétele a szóbeliség s közvetlenség életbeléptetésének, bár

annak igen kívánatos kiegészítése; — és szükséges ugyan, hogy az anyagi jog rendszeres codexének mielőbbi elkészítése hangosan követeltessék s a már kész büntető codexet a polgári törvénykönyv is csak hamar kövesse, de nincs semmi ok, hogy az eljárás gyökeres reformja ezen előreláthatólag hoszszadalmasb munkálatok bevégezéseig halasztassék.

A rendszeres codex hiányának rossz következése nem is annyira azon tekintetben mutatkozik, hogy e miatt a bírák ne ítélnének gyorsan és alaposan, mint inkább abban áll, hogy határozatlan törvények mellett sokkal több per támad s a birói munkatömeg és hátralék, ennek folytán, nagy arányokban növekedhetik; a mi elég baj ugyan, de nem enyhül az által, ha ezen munkatömeg legyőzésére nem a jobb, hanem a rosszabb rendszer alkalmaztatik.

Igaz, hogy a bírának többet kell tanulniok s tudniok ma, a törvények zavaros tömkelegében, mint rendszeres codexek mellett, de ez csak az ő bajuk s illetőleg érdemük, — rendszeres codexek behozatala után a bírák szerepe sokkal könnyebb s kényelmesebb lesz, mint most, s hitem szerint a szóbeliség s közvetlenség rendszere, a törvény alkalmazása tekintetében, nem kíván a mostaniaknál erősebb, ügyesebb, tanultabb bírákat, sőt beéri gyengébbekkel is, mint világos nappal a kevésbbé éles szemű is jobban kiveheti a tárgyakat, mint homályos szürkületben az erősb látású. A bírának ezen rendszernél kívánatos nagyobb fokú ügyessége nem a törvény alkalmazásánál, hanem a tárgyalás vezetésénél, a tényálladék tisztába hozása körüli működésben s befolyásban mutatkozik.

A többi előzmény, mely a szóbeli eljárás behozásának feltételeül állítottatott fel az aggódók által, t. i. az első folyomódású bírák kineveztetése azoknak korteskedés útján választatása helyett, s a birói hivatal függetlensége és felelőssége, a birói képességnek szigorú qualificatiók általi biztosítása, s így valószínűvé tétele azon óhajtság teljesevésének, hogy képzetebb s hivatalának megfelelni tudó birói karunk legyen, — a perek számát s birói teendőket kevesbitő közjegyzői intézmény, az ügyvédi rendtartás, mely ezen testület képességének s tisztaságának kellő biztosítékait nyújtja, — ma már mind

életbe vannak léptetve, s ezek hiánya által a jó bírót és jó ügyvédet, »vir bonus dicendi peritus«-t kívánó rendszer készletetését indokolni többé nem lehet.

És valóban a magyar bírák s ügyvédek állított gyarlósága, mely a kételkedők szerint, még ma útjában állana az ajánlott eljárás életbeléptetésének, — hitem szerint felette nagyítva van, s ha nincsenek is épen Broughameink, Erski-neink, Berryéink, de tagadhatlan, hogy szép számmal vannak derék, tudós bíráink, s az európai tudományos műveltség színvonalán álló, vagy legalább arra folytonos tanulmány által lelkesen törekvő ügyvédeink, s tagadhatlan az is, hogy fajunkban meg van az előadás, sőt az ékesszóllás tehetsége; — a mi pedig legfőbb tekintet érdemel e pontra nézve, maga e rendszer lesz a legjobb iskola, mely kitűnő bírákat s ügyvédeket képez és nevel; a nyilvánosság őrszemei, a figyelő közönség előtt, minden bíró s ügyvéd meg fogja feszíteni legjobb szellemi tehetségeit. A nemes becsvágy, a buzgó törekvés: kiérdemelni a közönség elismerését, méltánylását s magasztalását, kettőztetett szorgalomra, kötelességének leghivebb teljesítésére, folytonos tanulásra s haladásra ösztönzi úgy a bírót, ki csak ily úton vívhatja ki magának a köztiszteletet s az előmenetelt hivatalos pályáján, és az ügyvédet, ki csak ily úton teheti magát keresetté, nyerheti meg a közönség bizalmát s emelkedhetik azon jóllétre s becsültetésre, melyben Anglia, Amerika s Franciaország nagy ügyvédei részesülnek. A nyilvánosság varázshatása alatt, a becsvágy s érdek rügői által emelve, a közönség tetszésnyilatkozatainak szárnyain repülve, folytonos gyakorlat által fejlődve és edzve, nagyokká lesznek a kicsinyek is; ékesszóllás mesterévé válik a kezdetben gagyogó Demosthenes; a selejtes, aljas, szennyes elemek pedig, a rabulai üres fecsegés és hazudság, a miveletlenség s durvaság lassankint teljesen kiszorúlnak az igazságszolgáltatás templomából, mert sem a tudatlan, nyers modorú, részrehajló bíró, sem a fecsegő, goromba, szemtelen eszközökhöz nyúló ügyvéd meg nem állhat a nyilvánosság éber szemei, kárhóztató bírálata előtt, hanem kénytelenek lesznek elvonulni a homályba, honnét sohasem kellett volna kilépniök. Megjegyzem itt, hogy az ügyvéd lévén a pernek

első bírāja s a közönségnek a perkezdesre nézve tanácsadója, — tőle függ legnagyobb részben, hogy alaptalan perek ne indíttassanak, — oly ügyvédek képezésére pedig, kik nemes feladatuknak e részben is megfeleljenek, a már életbe lépett új ügyvédi rend, s főleg éppen maga a nyilvános szóbeli eljárás a legbiztosabb iskolák.

De tegyük fel, hogy bíránk csakugyan oly gyarlók, mint a szóbeliség ellenségei állítják, kérdem: nem éppen azt kívánjuk-e elérni ezen egyszerű és egésséges rendszer behozása által, hogy kevesbedjenek a peres eljárás sokféle, czifra alakításai, s így könnyíttessék e részben a bíró szerepe; a complicált, bonyolt, tarka perrendtartások tömkelegében az erősebb bírói tehetség is eltéved, míg az egyszerű, természetes eljárásnál a gyengébb is könnyebben tájékozza magát; és ismét: amannak ágasbogas szövevényei közt a tudatlan bíró elrejtetheti tudatlanságát, míg itt a napfényen, a tiszta téren ezt nem teheti; és csak nem fogja komolyan állítani valaki, hogy a gyarló, s tudatlan bíró könnyebben eligazodik az írásbeli eljárás s czifra perrendtartás tekervényes tömkelegében, mint azon egyszerű, tiszta és egyenes úton, mit a szóbeliség s közvetlenség rendszerében a dolog természete önmaga jelez, s mutat ki? Hitem szerint a szóbeliség, közvetlenség s nyilvánosságra még sokkal nagyobb szükség van ott, hol a bírák nem eléggé erősek és képzetek, s a czáfolt okoskodás éppen megfordítva áll.

A kik attól remegnek, hogy a szóbeliség s közvetlenség magasztalt rendszere végtelen sok időt emésztend fel, hogy a tárgyalások ünnepélyessége, s a sok szószaporítás, főleg fajunknak sujtásos és szónokolni szerető természete mellett, végtelen halomra fogja nevelni a bírói hátralékokat, melyekkel most is alig vagyunk képesek megküzdeni: azok elfelejtik először is a nyilvánosság hatalmas javító erejét. Miután az emberi természetben fekszik, hogy hibáinak, tévedéseinek nyilvános roszalását s visszautasítását kerüli: ha netalán eleinte tapasztalnunk kellene is, hogy az ügyvédek túlságosan bőbeszédű ékesszóllással igyekeznek tündöklenni, s ezáltal sajnos idővesztés okoztatik: a közvélemény nyomása alatt csakhamar visszatérnek a helyes mederbe, s be fog

következni azon egészséges állapot, hogy mindenki igyekezik csupán a lényegesekre szorítkozni, logikai rendben, egyszerűen, világosan beszélni, minden hamis állítást kikerülni, a haszontalan sallangokat mellőzni, mellékkifogások és a dologra nem tartozó feleselések s még inkább személyeskedések nélkül, egyenesen a dolog érdemébe bocsátkozni, hogy a nyilvános roszalást, a közönség szemei előtt, magára ne vonja, s kartársai és a bírák részéről mngszégyenítő visszautasítást ne tapasztaljon. És végre, ha egy kicsit sokat beszélnek is, ez az igazság kifejtésének nem árt, és sokkal jobb mintha sokat firkálnak; a mit egy elmés francia mond a pénzről, ide is alkalmazható: »un peu de trop préserve du pas assez« (egy kicsi a sokból megment a nem elégtől.)

A kiket a szóbeliség rendszere által okozandó nagy idővesztéség rettegten, elfelejtik továbbá, hogy e rendszer, egészében tekintve, mint azt teljes összefüggésben, a keresetlevéltől kezdve a végítélethezágig, czélszerűen s a legjobb minták szem előtt tartásával, kidolgozni és szervezni kell, sokkal kevesebb időt vesz a bíróság részéről igénybe, mint a jelenleg divó írásos rendszer; mert a bíró amaz egyszerűsített rendszerben, hol a munka-beosztás bölcs elve, mely a tevékenység egyéb ágaiban oly üdvösnek mutatkozik, a törvénykezésre alkalmazva tűnik fel, csupán csak bíró lenne, ki egyéb, a bíraskodáshoz szorosán nem tartozó teendőkkel melyek most összes teendőinek nagy részét teszik ki, nem terheltetnék; a szükséges előkészítő irományokat a felek egyszerűen közlenék egymással, s az ügy csak akkor kerülne a bíró elébe, midőn azt a felek tökéletesen megérlelték arra, hogy a bíró előtt élő szóval világosan, alaposan s kimerítőleg, haszontalan szószaporítás és halogatás nélkül letárgyalhassák, oly tisztaságban s teljességben, hogy benne azonnal alapos ítélet hozathassék; — a közbeeső, mellékes kérdések, melyekkel most a per húzásában érdekelt felek az igazságszolgáltatás menetét boszantólag késleltetik, azonnal intéztetnének el, s az érdemleges tárgyalást hosszabb időre fel nem tartóztatnák; az ezekre nézve hozott közbeszóló végzések ellen külön felebbvitel nem engedtetnék; — az írásbeliség legroszabb s az anyagi igazság kiderítésére nézve legve-

szélyesb kinövése: a kivonatozás s az előadásra készülés szüksége megszűnnék s a bíró által ezekre felhasznált igen sok idő megnyeretnék stb. — Ha tehát állana is, hogy a szóbeliség s közvetlenség rendszere mellett, egyes ügyeknek a bíróság előtti letárgyalása több időt venne igénybe, mint a mostani bírói előadás, (a mi igen valószínű, főleg eleinte, míg bizonyos törvénykezési illeméret nem izmosodik meg, mely a fecsegést megveti s gúny tárgyává teszi, és a jóravaló ügyvédet szabatos s meggondolt nyilatkozatokra szoktatja) ebből nem következik, hogy az igazságszolgáltatás menete, egészben véve, az alphától omegáig számítva, e rendszerben több időt igényel; sőt annak csak örülni lehet, ha a bíró a nem szorosan körébe tartozó mellékes teendőkön megtakarított drága időt az ügyek érdemének, az anyagi igazság tisztabahozásának, a felek, tanúk és szakértők alapos, mélyreható kihallgatásának szentelheti a helyett, hogy mint most, a periratokat kezelje, halasztásokat adogasson, kivonatokat készít sen s irkafirkával töltse becses óráit. A tárgyalásra netalán fordítandó idő-többlet bőven meg lesz nyerve az által, hogy a bíró nem lesz kénytelen ideje nagy részét a perek előkészítésére s az előadáshoz szükséges tanulmányozásra s kivonatozásra fordítani; s ha összszámítjuk az előadásra készülés, kivonatozás, az előadás, felolvasások, külön tanú-kihallgatások sat. idejét, mindez összevéve, bizonytal sokkal többet tesz ki, mint a szóbeli, bár bőbeszédű tárgyalásokra szükelt idő.

Egyébiránt senki sem állítja, hogy a szóbeliség és közvetlenség egy magában, más törvénykezési tényezők hozzájárulása nélkül, mint egyetlen és általános panacea, az igazságszolgáltatást egyszerre tökéletessé teheti, s egy magában mindent kimerít. Nagy tévedés lenne azt vélni, hogy annak alkalmazása által, egyéb javítások segédhatása nélkül, már teljesen ki lesz elégítve a jogait kereső s védő közönség; kétségkívül még azon felül is, és egyidejüleg alkalmazandók mindazon módozatok s intézmények, melyek a perek számát kevesbitik; életbe volt léptetendő a közjegyzőség, mely a mostani bírói teendők egy részét magához vonja, s világos, szabatos okiratok szerkeztése, s végrehajtható jegyzői oklevelek

kiadása által a peranyagot nagy arányokban kevesbiti, s az ügyvédi rendtartás, mely pertvadászó rabulák helyett, nemes hivatásukat kellőleg felfogó ügyvédekkel nevel; felállítandók egyidejűleg a pereket kiegyeztetés útján megelőző s ezáltal azok nagy tömegét tetemesen leszállító hatóságok; felállítandók oly bíróságok, neveztesse nek bár békebíróságoknak, vagy bármi más névvel, melyek csekély érdekű ügyekben felebbvitel jogorvoslata nélkül ítéljenek; főleg pedig, lényegesen javítandó a mostani felebbviteli rendszer, mely szerint a legcsekélyebb értékű s jelentőségű bagatell ügyek is felhurczoltatnak a legmagasabb bíróságig s annak ideje legnagyobb részét veszik igénybe (p. o. a legfőbb ítélőszék előtt gyakran fordulnak meg 1—2 forintos, és 1—2 négyszög öl föld, pár mérő zab, egy szilvafa, vagy csirke iránti ügyek), holott ezek végleges elbírálása, bármit véljen e részben Bentham, és sok könnyörületes szívű polgártárs, ki nem Bentham, — csakugyan teljes megnyugvással lenne bizható a nyilvánosság szeméi előtt ítélő, qualificált s felelős első folyamodású bíróságra sat. Égető szükség van, kétségen kívül, rendszeres és világos anyagi törvényekre, egyöntetű codexekre is, mert határozatlan, bizonytalan törvények, melyek mellett senki se mondhatja meg kellő biztossággal valamely peres kérdés kimenetelét, kedvet nyújtanak a perlekedés s felebbezések megkísérlésére, s így a peranyagot és a bíróságok munkáját kétségkívül tetemesen szaporítják, s okozzák, hogy a bírák számát folytonosan nevelni kell. — A mit vitatunk, csupán az, hogy a szóbeliség s közvetlenség rendszere a törvénykezésben még úgy is üdvös hatású lesz, ha rendszeres codexxel még nem bírnak is, ha eszményi bíráink s ügyvédek még kellő számmal nincsenek is, — sat. és hogy nem forog fenn alapos ok ezen nagy reformot oly ürügy alatt halogatni, hogy némely előzményekkel még ellátva nem vagyunk, melyek, ha majd létesülnek, kétségtelenül még inkább fogják emelni e rendszer üdvös hatását, de annak nem épen oly szükséges előzményei, mint az aggályosok által állítottak.

Fajunk perlekedési viszketegére nézve, melyét szinte emlegetni szoktak a rendszerváltoztatás elleni, mint ijesztő rémet, melynek folytán a szóbeliség s közvetlenség mellett, a

hátralékokat óriási tömegre látandjuk nevedekni, elég annyit megjegyezni, hogy az emberi természet mindenütt körülbelöl egyforma, s Angliában és Franciaországban épen oly házsártos, és valódi vagy képzelt jogaihoz makacsúl ragaszkodó, mint nálunk; és ezen természetes hajlam minden égalj alatt, kevés különbséggel, egyenlően diszlik. Nincs ok, hogy ez általános emberi hibát, miszerint a nagy tömeg egy része mindig szeret perlekedni, embertársain kifogni, s magának mások rovására előnyöket keresni, más része pedig szinte nem érez kedvet jogait egy könnyen feladni, főleg ha fáradhatlan sugói s izgatói vannak, — kizárólagos ázsiai eredetű magyar vagy székely hibának tekintsük, hanem a baj orvoslását az intézmények s törvények czélszerű javításában, a perlekedési düh kitérésének lehető megelőzésében s korlátozásában, a felelbiteli jog megszorításában sat. kell keresni. A már említett közjegyzői s békéltetői intézményeken kívül kétségkívül nagy befolyással lehetnek e czélra a peres kérdések legelső birái, az ügyvédek is, ha nemes feladásuknak ismerik a szenvedélytől elragadt, elfogult feleknek jó tanácsot adni, s a vitás kérdéseket előlegesen kiegyenliteni a helyett, hogy izgatásban, uszításban, alaptalan biztatások- s reményadásokban keressék rút önzés-sugallta érdeküket. Ez utóbbi eredményt várjuk többek közt az ügyvédi törvény, a testületi szellem s kamarák nemesítő erejétől.

Peranyag másutt se hiányzik, sőt feltehető, hogy ott, hol nagyobb az üzleti forgalom mint nálunk, még több per származhatik, s hogy hazánkban ezer per van addig, míg másutt száz: ennek oka nem a magyar és székely vérnek a nyugati fajokénál házsártosabb »zománca«, hanem egyenesen s kizárólag a rosz törvények. — Világos törvényszabályok, békéltetői s közjegyzői intézmények, filléres (bagatell) ügyek felebezhetlensége, okos felelbiteli rendszer, alaptalan felebbezéseknek reájok szabott büntetés fenyegetése általi megelőzése, jól rendezett szóbeli s közvetlen egyszerű eljárás mellett, oly országokban, hol a nagy üzleti forgalomnál fogva sokkal több a peranyag, mint nálunk, tizedrésznyi különösen a felelbitt per, s a birák sem oly igavonó, soha nem pihenő, magukat halálra fárasztó, életüket s egészségüket feláldozó, honpolgári

s családtyai kötelességek teljesítésére időt nem találó martyrok, mint nálunk, s aránylag csak keveset dolgoznak, és még sem sülyednek el a hátralékok tengerében.

A szóbeliség s közvetlenség valódi, jól kidolgozott s formulázott rendszerének nem ismerésére mutat azon többször hallott aggodalom is, hogy szóbeli eljárás mellett — szemben a mostani hosszú írásbeli eljárással — az ítélethozás kellőleg elő nem készítetnék, s elhamarkodás miatt, alaptalanság veszélyének volna kitéve. Ez a lehető legértelmetlenebb aggodalom, s teljes nem tudását feltételezi annak, hogy a szóbeli s közvetlen eljárásnál is előkészítő iratoknak van helye, hogy továbbá ez úton az ügy teljesen kifejtetik s megérleltetik a bíró érzékei előtt, ki épen csak így lehet képes azonnal kimondani, teljesen megállapodott meggyőződése alapján, érett és megnyugtató ítéletét.

Hiszen a bírák most is, az írásbeliség és referáta kevésbbé felvilágosító rendszere mellett, azonnal s rögtönözve mondják ki, a meghallott referáta után, szavazataikat, s az elnök is azonnal rögtön jelenti ki, a szavazatok egyértelműsége vagy többsége alapján, az ítéletet, s e részben semmi lényeges különbséget nem mutat a szóbeli eljárás rendszerében szokásos mód, miszerint a bírák, mihelyt a felek, kik itt az előadót sokkal jobban helyettesítik, bevégezték előadandóikat, mellékszobába, vagy a teremben félrevonulnak, hol minden segédeszközökkel ellátva, az ügy fontosságához képest rövidebben vagy hosszabban tanácskoznak, eltérő vélemények esetében egymást meggyőzni igyekeznek, és megállapodás után a nyilvánosság teremébe visszatérve, az elnök az ítéletet élő szóval kihirdeti. Ha a felforgó netalán nehezebb vagy bonyoltabb kérdés, az elnök vagy valamelyik bíró véleménye szerint, bővebb gondolkodást vagy tanulmányozást igényel, semmisem gátolja, hogy a bírának gondolkodásra idő engedtessek, s az ítélet meghozása és kihirdetése rövid időre elnapoltassék. A bírói határozatok felt elhamarkodása tekintetében a szóbeli eljárás ellen felhozott aggály tehát egészen alaptalan, s erre nézve az írásbeliség a szóbeli eljárás felett előnyöket egyáltalában nem nyújt; sőt, mint már ismételve említettem, a bírói határozatok helyességének biz-

tosítására kétségkívül sokkal több előnnyel kínálkozik azon rendszer, melynél a bíró a felektől vagy védőiktől közvetlenül hallja s veszi át úgy az ügyek tényállásának, mint a jogi szempontoknak eleven előterjesztését az unatkozott s elfáradt referens bíró élettelen s egyhangú előadása helyett; ha a bíróság minden egyes tagja kérdéseket intézhet a felekhez, saját fülével hallja a színről-szinre látott tanúknak a nyilvánosság hatalmas ereje által ellenőrzött vallomásait, egy kiküldött, sokszor tudatlan s az ügyállást éppen nem ismerő és felfogni sem képes közeg által tökéletlenül felvett jegyzőkönyv sovány tartalma helyett.

Egyike a felhozott ellenvetéseknek, melyek e kérdésnél a legbecsületesb jó szándékkal szerepelnek, s annál veszélyesbek, mert a hazafiság s nemzetiség nevében s nyibusában lépnek fel, — a nyelv tekintete, mely e soknyelvű hazában, és éppen ma, a nemzetiségi s nyelv miatti izgalmak mámorában, kétségkívül nagy nehézségeket szül. — Ezen nehézségek tagadhatlanok, és felmerülnek a közélet minden ágában, szerencsétlen következményei helyzetünknek, és azon bűnös mulasztásnak, hogy annak idejében, a mondva csinált nemzetiségi fanatizmus, a Gay által, muszka befolyással megteremtett illyrismus s Kollár- és Hurbánféle panszlavizmus, és a nagysüvegű s nagy gubájú Hórák és Gloskák frakkos utódai által inaugurált daco-román aspirációk, végre a török üldözés elől ide menekült s vendégszerető szivességgel fogadott Csernovics-raj némely hálátlan sarjadéka által táplált szerb ellenségeskedés kitörése előtt, — egygyé nem gyúrta a Duna s Tisza partjain egy korona s alkotmány alatt élő fajokat, úgy a mint cselekedett a centralizáló Franciaország, midőn egygyéolvastotta 30—40 milliónyi többféle fajú s eredetű lakosát, — a mint jónak látta cselekedni a practicus Anglia, teljesen egyesítve magával nyelv tekintetében is, Walest, Scótiát és Ír földet, megannyi külön fajok hazáját; mint cselekedett Poroszország is, ez erőteljes német állam, hol már *csak* német létezik, s a sok »ow«-ban végződő szláv név tulajdonosainak eszükbe se jut szlávokká lenni akarni.

A hiba megtörtént, most tűrni kell következeit; de az innét származó nehézségek miatt nem szabad a jó igazság-

szolgáltatás nélkülözhetlen feltételeit elejtenünk. Ha a magyar bíró a szóbeliség és közvetlenség követelményeinek eleget akar tenni, kétségkívül kénytelen lesz azon feleket, kik magyarul nem tudnak, saját nyelvükön szólni engedni s kihallgatni, míg az érdekek hatalma s a törvényhozás mindenágú intézkedései által előidézett szükség érzete általánossá nem teszi Magyarországon összes lakosaiban a meggyőződést, hogy e hazában meg kell tanulniok magyarul beszélni vagy legalább meg kell tanítatni gyermekeiket; ez esetben a bíró, ha maga nem értené azon népfaj nyelvét, melynek fiával érintkezik (a mely eset, czélszerű kinevezések mellett, ritkán fog előfordúlni), kénytelen lenne kivételesen tolmácsot használni; egyébiránt ez csak az egyes bíróságoknál fordul elő; a törvényszékeknél, úgy mint világszerte, nálunk is kötelezett ügyvédi közbenjárásnak van helye; a törvénytől függ, hogy ügyvédé oly ember, ki Magyarországon magyarul nem tud, fel ne avattassék, s a kellő felügyelet és fegyelem dolga, hogy a kinevezett ügyvéd a törvény azon rendeletét, miszerint a törvénykezési nyelv Magyarországon a magyar, illő tiszteletben tartsa.

Éjszakamerika szabad államait sok faju s nyelvü nép lakja, de az ottani embereknek, bármely fajhoz s nemzetiséghez tartozzanak, van annyi józan eszük, melylyel belátják, hogy az anyanyelveknek a házi, otthoni, magánéletben, s az egyházban és iskolában szabad használata s az azzal élés jogának érintetlen hagyása mellett, a közigazgatásban s törvénykezésben kell egy általánosan használt s kötelező hivatalos nyelvnek lenni, melyben az államegység eszméje kifejezve s fenntartva legyen. Senki sem rajong ott az ellen, hogy a törvénykezés nyelve kizárólag angol, s a bíró, miután a feleket, kik angolul nem tudnak, hivatalos, vagy a felek közös bizalmával választott tolmács segélyével kihallgatta, angol nyelven hozza meg ítéletét. Egy barátom, ki sokáig az éjszakamerikai szabad államokban lakott, s ott maga is pörlekedett, saját tapasztalása után beszélt nekem, hogy ő német vidéken lakván, hol t. i. a lakosok többségének nyelve német volt, német alperes ellen folytatott pert, ki angolul keveset tudott; a bíró szintén született német volt, ki azonban angolul jól

értett s beszélt; az én barátom egyaránt birta a német és az angol nyelvet, azonban, hogy a másik fél megértse, németül nyilatkozott; az ellenfél német előadását a jelenlevő tolmács angolra fordítva terjesztette a bíró elé, bár ez maga is német volt s a német előadást jól értette; barátom német előadását szintén angolra fordította, s a bíró, a németül nyilatkozott felek ügyében, angol fordítás után, angolul hozott ítéletet. Ki nem látja, hogy ez esetben a tolmács közbejárása egészen fölösleges volt, a nagy elv fenntartása végett mégis alkalmaztatott a fölösleges eszköz; mert éjszaki Amerikában a bíró nem hallhat hivatalosan más hangot, mint angolt, s nem ítélni más nyelven, mint angolul; pedig Amerika szabad köztársaság, hol a cosmopolitanus eszmék nagyon otthonosak, s az egyéni szabadság lehető legnagyobb kiterjedésnek örvend. — Ott oly erős és általános e meggyőződés, hogy bizonyos hősöket, kik itt kedélyes elnézés mellett, s az államügyész ellenében az esküdtszékék által is pártoltatva, folytatják az állam egysége elleni üzelmeiket, könnyen elérhetné a lynch-féle igazságszolgáltatás sújtó keze, s szurokba és tolluba hentergetve gondolkodhatnának a felett, hogy ők miféle madarak? — És pedig e hősök, fajuk hazájában, Szerviában, igen helyesnek és igazságosnak találják, hogy az ott lakó nagyszámu románoknak pizszenni se legyen szabad saját anyanyelvükön a nyilvános élet bármely terén, mint ezt szintén ott utazott, s saját tapasztalása után értesült barátomtól tudom.

A szokott ellenvetésekre megtévén rövid észrevételeimet, fennmarad még futólagos megbeszélés tárgyául, a mai körülmények közt annyi üdvös reformnak útját álló pénzügyi szempont, a kényszerű fösvénykedés kísértete, mint legyőzendő akadály. — Bár ezen nem jogtudományi, hanem csupán pénzügyminiszteri kifogás e helyen (t. i. az akadémiában) tekintetbe sem jöhetne, s azzal nekem itt, szorosán véve, semmi dolgom, minthogy mégis ez a legnagyobb nehézség, mely a szóbeliség rendszere ellen ma, különösen a kormánykörökben, fel szokott hozatni, melyek meg vannak győződve a felől, hogy e rendszer az igazságügyi, most is elég magas kiadásokat elviselhetlenül nagy mértékben fogja növelni, akárok mégis arra, mint a gyakorlati emberek kedvencz érvelé-

sére, néhány szót kockáztatni, s elmondani azon erős meggyőződésemet, hogyha ezen egész rendszer, annak minden lényeges kellékével, jól, czélszerűleg, öszhangzatosan formulázva, meggondolva és kiszámítva, vitetik keresztül s léptetetik életbe, az, az írásbeli s vegyes eljárásnál eddig alkalmazott összes tényezőkre szükségelt költségekkel párhuzamban, nem csak többbe nem kerül, mint a mostani nyomorúság, sőt inkább majdan, ha t. i. az első felszerelés mindenestre jelentékeny költségein átestünk, — kétségtelenül tetemes megtakarításokra fog vezetni. Elesenk ugyanis a szóbeliség s közvetlenség egyszerű rendszerében számos oly tényezők melyek az írásbeliségnél szükségesek; nem kell a bírának a perek előkészítésével vesződni, elmarad a referálás s azzal járó irkafirka, és így sokkal kevesebb bíróra lesz szükség, s a kezelő személyzet is jóval kisebb lehet. Tett tapasztalások előtt, ma még nehéz volna biztosan meghatározni: melyik rendszer lesz, általán véve, pénzügyi tekintetben előnyösebb; nekem részemről erős hitem, hogy a mostani tökéletlen, s az anyagi igazság kiderítésére minél kevésb biztosítékot nyújtó rendszer összes tényezői nem kerülnek kevesebb költségbe, mint a szóbeliség jól kidolgozott, jól szervezett rendszere. Sőt épen az írásbeli eljárás által szükségelt birói szervezet, az évenként szaporodó ügyek feldolgozására s előadására megkívántató nagy birói személyzet évenként növekedő költségei teszik a mostani állapotot pénzügyi tekintetben is fenntarthatlanná, s az ajánlott, sokkal egyszerűbb rendszer behozását elodázhatlanná. — A közvetlenség s nyilvánosság tagadhatlanul nagyobb helyiségeket s némi költséges apparátust és több felebbviteli törvényszéket igényel, (melynek felállítása egyébiránt, a mostani rendszer fenntartása mellett is, élénken érzett szükség, s elmellőzése, annak idejében, nagy tévedés volt) — bizonyos az is, hogy az első felszerelés sok költségbe kerül; de hát ugyan mi legyen az, a mi megérdemli a költséget, ha nem a jó igazságszolgáltatás? — ha Uchátiusféle ágyúkra milliókat adhatunk, mert jobban lőnek, mint a mostani ágyúk, ne sajnáljuk a költséget azon felszerelésre is, mely szükséges arra, hogy az igazság fegyvere fényesebben villogjon, s a bíró jobban lőjön a célba, mint eddig, és

versenyezhesen a külföldi bírák sikereivel. — Ez azonban, mint említém, nem jogtudományi szempont, mert hiszen a gőzeke is többre kerül, mint a jámbor faeke, de ha amannak előnyeiről tudományosan akarunk értekezni, nem fogjuk a könyvtár azon kincsei közé, melyekből tanácsot merítünk, Vidaacsnak vagy Gubicznak, és a falusi kovácsoknak számláit sorozni.

S a gőzekét említve, szabad legyen az arról vett hasonlatot tovább folytatnom.

A földolog ugyanis nem a megtakarítás s gyorsítás — bár előttem a szóbeliség ezen eredménye is kétségtelen — hanem a fősúly az igazságszolgáltatásban arra és csak arra helyezendő, bármi sok időbe s pénzbe kerüljön is, hogy az anyagi igazság kiderítése, az ítéletek alaposága legyen minél inkább biztosítva; ez pedig csak a szóbeliség s közvetlenség rendszerében várható. — Mit használ a gyors igazságszolgáltatás, ha nem alapos? ki örül az olcsó igazságszolgáltatásnak, ha »olcsó húsnak híg a leve?«

A szóbeli közvetlen eljárás ellen körülbelől oly érveket szoktak felhozni az ósdiak, mint a gazda-közönség némely elfogult tagjai, saját munkásságuk terén, a gőzeke s gőzzel mivelés alkalmazása ellen. »Talán jó lehet az Angliában, az ottani viszonyok közt, mondják e félénkek s a vaskalaposok, de mi még távol állunk ily nagyszerű reformok lehetőségétől; ez csak egy szebb jövő zenéje még, s a ki saját kárával experimentálni nem akar, őrizkedjék tőle.« A kérdés, miután a szóbeli-közvetlen eljárás előnyeit elvileg alig meri tagadni valaki, s csakugyan nem vonja kétségbe senki fia, ha az élet-erős, valódi igazságszolgáltatás iránt élénkebb érzékkel bír, a kérdés ma leginkább csak az: eljött-e már nálunk is az ideje, hogy a jogászvilág s a kormánykörök figyelme e kérdéssel, mint már megérettel, komolyan foglalkozzék, és miután az elmélet már eléggé megérett, ez üdvös reformot életbe is léptesse?

Szabad legyen felállítanom amaz, a gőzekétől vett, véleményem szerint igen praegnans és felvilágosító hasonlatot. A mostani rendszer a törvénykezésben az, a mi a szántásvetésnél az igavonó állat; a közvetlenség és szóbeliség rendszere,

a gőzerő, a gőzeke alkalmazása az igazságszolgáltatás terén. Főérdeme nem annyira a gyorsaságban áll, mint a talajnak mély és termékenyítő megmivelésében. Ha nem állana is, a mit a gőzekétől vártak, hogy a mivélés költségeit tetemesen leszállítandja az előbbihez képest, sőt ha, feltéve meg nem engedve, többbe kerül is: de kétségtelen, hogy mintegy varázs-ütéssel hat arra, hogy a föld mélyen megmiveltessék s ezáltal termő képessége emeltessék, mert a leglomhább föld sem állhat ellent a gőzeke hatalmas büverejének. Így, ha nem fogna is az igazságszolgáltatás, a közvetlenség és szóbeliség rendszerének alkalmazása mellett, sokkal gyorsabb és olcsóbb lenni mint most, — a mit én hiszek s a mi, minden tényezőt számba véve, ha nem tekintjük a kérdést egyoldalúlag és szűk látkörből, — erős meggyőződésem szerint szinte be fog következni, — de az már kétségtelen, hogy mélyebb, alaposabb, termékenyebb, szóval bensőleg jobb lesz az igazságszolgáltatás, mely ellen, az eddigi szegény foltozások mellett, annyi méltó panasz van. Nem kell, ha csalódní nem akarunk, az új rendszer behozatalától *azonnal* csodákat várni; a mértéket nem ismerő túlvérmesség rendesen csalódásra vezet, de kétségen kívül csakhamar be fog következni a gyakorlat által megszilárdúlt, józan, higgadt meggyőződés ezen új rend nagy-szerű előnyeí felől, mint bekövetkezett mindenütt, hol áldásait megismerték. A gőzzel szántás rendszere sem egyszerre mutatta üdvös eredményeit a vállalkozó angolok szép szigetén, mert a gazda nem volt még kellőleg begyakorolva s bele szokva az új gépezet fogásaiba; a constructio sem volt még tökéletes s nem győzhetett le egyszerre minden nehézséget. De az angol gazda nem riadt vissza, s nem fáradt el a nehézségek leküzdésében; bölcsen türelmes lévén, mindaddig tanulmányozta s forgatta az új gépezetet, pótolgatta annak tapasztalt hiányait, javítgatta szerkezetét, hogy a megkísérlett új rendszer, mely nagyban s egészben üdvösnek lenni tapasztaltatott, a nehézségek diadalmas leküzdése után, most már országszerte gyökeret vert, és gazdagon árasztja áldásait. — Ugyanezen fokozott hatás jut érvényre a törvénykezésben a szóbeliség s közvetlenség alkalmazása által, mint a földmivélésnél a mélyen szántó gőzeke munkája után. Ez számokban ki nem fejezhető

hatás; ez a dolognak lelke. Mint ott; a példa s hasonlat okáért felemlített mezőn, a főnyereség abban fekszik, hogy a termő föld mélyen átforgattatik, felpuhíttatik, szellőztetés és tisztázás alá kerül, a mi a jelenlegi igavonó állatok használata mellett soha oly fokon el nem érhető: úgy itt, az igazság földé, a szóbeli kifejtés, a bírák mélyen ható kérdései, a felek keresztkérdései, a közvetlen kihallgatás, az élő ige ereje által úgy felszántatik s úgy megtermékenyítetik, hogy az igazságos ítéletekben, az anyagi igazság létrehozásában mutatkozó aratás végtelenül felülhaladja a mostanit. — S minél keményebb a föld, minél nehezebb a megoldandó vitás kérdés, annál szükségesebb a mélyenható feldogozás; és véleményem szerint a legtévesebb eszme volna azt hinni, hogy a szóbeliség csak az egyszerűbb s könnyebb kérdéseknél alkalmazható hasznosan; sőt éppen a nehezebb és bonyoltabb kérdések teljes kifejtésére szükséges ezen rendszer, melynek mélyreható szemei előtt semmi rejtve nem marad. Az igazság mivelésének ez erőteljes rendszerében az igazság gyökerei mély ágyat nyernek, a kötött, száraz talaj feldolgoztatik, porhanyóvá tétetik, megnyílik a nyilvánosság, a lég és napfény tápláló behatásainak, mint a föld keble a gőzeke mélyreható munkája által. Nem csak nagyobb, de minőségre nézve is sokkal jobb termés s biztosabb, gazdagabb aratás várható az igazság jelenleg elgyomosodott kertében.

Én nem ismerem a reformoknak, minden jó akaratuk mellett, veszélyesb ellenségeit, mint azokat, kik a reformokat elvileg nem ellenzik ugyan, de azok életbeléptetését oly ürügy alatt hátráltatják, hogy még koraiak, mert az ország, a nép éretlen még elfogadásukra, s megemésztésükre. De végre is ily félénk bölcsesség örökké lehetlenné teszi a haladást. Ha félünk vízbe menni, nem tanulhatunk meg úszni. Ha a népnek mindaddig nem adnánk jogokat, míg annak minden egyes tagja azon műveltséggel nem bír, mely véleményünk szerint szükséges arra, hogy kezében, mint gyermekében a kés vagy a tűz, veszélyesekké ne váljanak: úgy sohasem jöne el a jogegyenlőség, az alkotmányosság korszaka, s örökké gyámság alatt maradna az emberfaj nagy többsége, mely éppen a jogok gyakorlata által szerzi meg lassankint az érett-

séget azok jól használására. — Így ha a szóbeliség rendszerét életbeléptetni mindaddig nem merjük, míg p. o. minden bíránk egy-egy Erskine, Henrion de Pansey, vagy (a ma már hármas) Majláth György nem lesz, s minden magyarországi ügyvéd egy-egy Cicero, Brougham, Jules Favre, vagy Unger, vagy míg az embereket az örök béke szelleme annyira bölcsek- és szelidekké nem teszi, hogy jogaik keresése- s védelmében minden szenvedélyt le nem vetkeznek; stb. stb. úgy sohasem lesz oly törvénykezési rendszerünk, mely a halogatni szeretők beismerése szerint is, az anyagi igazságnak legjobb felderítője s így biztosítója. Ez egy veszélyes circulus vitiosus, melynek életölő büvköréből elszántan ki kell törnünk. — Az ily túlfélénk emberek, legjobb szándékuk mellett, majdnem annyit ártanak az ügynek, mint a roszakaratuak, kik a sötétséget és zavart elvből szeretik.

Nekem azonban tántoríthatlan hitem, hogy hazánk készen várja már a természethez visszatért, s az »Acten-vertilgungs-commissiók« nevetséges működésének láttára elpirúlt XIX-dik század igazságszolgáltatásának e nagy mozgató erejét, mely a szellemi tehetségeket békóikból kiszabadítsa, álmukból felébreszsze és a valódi igazságot azon trónra emelje, melyet most a szerencsétlen formalismus tart elfoglalva. Tehát bátorság! fogjunk az átalakításhoz *azonnal*, ámbár óvatosan s meggondolva, — és azután miveljük az új rendszert erélyesen és becsületesen.

II.

Meg lévén állapítva a szóbeliség, közvetlenség s nyilvánosságnak, mint törvénykezési elvnek, üdvös volta, következik még: elmondani némely fő szempontokat annak gyakorlati alkalmazásáról. — S ez annál szükségesb, mert az elv helyességét ma már kevesen merik megtagadni, de annál többen vannak, kik aggodalmakkal telvék annak gyakorlati alkalmazására nézve s a szóbeliség bátor védői csak úgy menekülhetnek meg a bekövetkező vádak- és szemrehányásoktól, ha az sikeresnek fog mutatkozni, ez pedig csak úgy várható, ha az alapelvek, melyekre építetik, czélszerűen és az ügyes építőmester mindenre kiterjedő, az arányokat s összhangzatot minden oldalon szem előtt tartó figyelmével állapítatnak meg. Előre bocsátom, hogy:

A szóbeliség, közvetlenség és nyilvánosság, az ajánlott törvénykezési rendszernek e három tényezője, oly szent háromság, melyet szétszakítani, melyek egyikét a másiktól elválasztani nem lehet. Mindegyik tényezőnek meg van saját külön, de a többiével egy célra összeható rendeltetése, jelentősége s érdeme, a három együtt akként gyámolítja s egészíti ki egymást, mint egy jó gépben az összevágó kerekék. A *szóbeliség* azon tényező, melynek segélyével egyszerűen s gyorsan, és így aránylag olcsón is, intéztethetnek el a peres ügyek, bármint féljenek is némelyek, az egész világ kipróbált tapasztalását megtagadni akarva, az ellenkezőtől; — a *közvetlenség*, azaz: a bíró személyes, egyenes érintkezése a felekkel s a tanúkkal, vagyis: a bíró saját szemével látásának, saját fülével hallásának rendszere, a bíró helyes felfogásának s az alapos ítélethozásnak, az anyagi igazság felderítésének legjobb biztosítója; a *nyilvánosság* végre a nélkülözhetlen, a megvesztegethetlen ellenőr, a helyes eljárás jutalmazója, a visszaélések ostora s kiirtója. Egyik a másik nélkül mit sem ér; hiányos, és csonka, mint a test, melynek nincs meg keze, vagy lába, vagy öt érzékének valamelyike.

Először is elmondom nézeteimet a *nyilvánosságról*, az igazságnak e mindenható palládiumáról, mely egy maga annyit ér, mint az igazság biztosítására irányzott többi intézkedések együtt véve, vagy másképpen kifejezve: mely nélkül a többi együtt véve sem sokat ér; s melynek üdvös hatását fennszóval s lelkesülten hirdetik mindazon nemzetek, melyek azt tapasztalásból ismerik. Örömmel constatálhatni, hogy e tekintetben már teljesen megérett Európában a közvélemény, s ma már nem csak író nem találkozik, a ki a titkos eljárást védeni elég gyalázatos volna, hanem a kormányok is teljesen kiépültek e részben középkori vakságukból.

A nyilvánosság bizonyos foka az írásbeli eljárás mellett is lehetséges ugyan, s némileg használhat is annyiban, a mennyiben a felek a perek előadásánál jelen lehetnek, az előadó bírót némileg ellenőrizhetik, saját látásuk s hallásuk után győződhetnek meg, hogy a törvényszék szabályszerűleg volt-e összeállítva, a per előadása s kifejtése kellőleg megtörtént-e, az iratokban foglalt tényállással megegyező s kimerítő volt-e, — az ítélő bírák figyelmeztek-e, és szerezhettek-e a peres ügy mibenlétéről elegendő, s alapos ítélelhozásra képesítő tudomást? — teljes hatását azonban csak a szóbeliséggel összekötvé fejtheti ki, melynél a jelenlevő felek, sőt mindenki, a kít az igazságszolgáltatás érdekel, bíráló figyelemmel kísérhetik az ügy egész lefolyását, úgy az ügyvédek, mint a bírákat; teljes tisztaságban láthatják s megérthetik a fennforgó kérdést, mely kezdettől végig előttük bonyolittatik le. Csak a szóbeliséggel s közvetlenséggel párosult teljes nyilvánosság mellett várhatók egész kiterjedésben azon nagyszerű eredmények, hogy az igazságszolgáltatás ne legyen egy kiváltságolt kaszt kizárólagos tulajdona, hanem mindenkivel közös, a nép közvetlen részvéte által éltetett s táplált közvagyon, hogy az ítéletben maga a pereszes fél is lehetőleg megnyugodjék s elismerje, hogy perét annak saját jogtalansága, nem pedig a bírák s ügyvédek részrehajló, helytelen eljárása miatt vesztette el; hogy a törvények iránti tisztelet, az államnak s közrendnek e legszilárdabb alapja, napról-napra izmosodjék, s a törvénykezés elleni gyanúsítások és bizalmatlanság mindinkább megszűnjenek, hogy ekként a felebbezések száma is

minél kevesebbre csökkenjen; — a mi az írásbeliség mellett, bár némi nyilvánosság létezzék is, csak sokkal kisebb mértékben várható.

A nyilvánosságnak két eszköze van: egyik, s a hatalmasabb, a szabad sajtó; másik azon lehetőség, hogy a törvénykezés termei nyitva legyenek a közönség előtt. — Ez utóbbit azonban nem elég csak elvben kimondani, hanem gondoskodni kell a módokról is, hogy az elv valósággá legyen az életben és gyakorlatban, hogy a közönség, mely részt venni akar, physikai helyet is találjon a törvénykezési teremben, s onnét mindenféle önkényes ürügy alatt el ne távolíttassék, de még gond fordíttassék arra is, hogy a tárgyalásokon ne a közönség üres helye, hanem lehetőleg számos és művelt, tehát oly hallgatóság legyen jelen, mely képes a bíró eljárását figyelemmel kísélni, a törvénynyel hasonlítani s ítéleteit méltányolni. Nagyobb fontosságú, nagyobb zajt ütött, drámai érdekű, vagy éppen botrányos ügyekben, melyek a szenvedélyekhez szólnak, nincs szükség a nyilvánosságot elősegíteni, mert a természetes tudvány és kíváncsiság maga vonzza oda az embereket; a gondoskodásnak arra kell kiterjedni, hogy rendes, mindennapi esetekben se legyen egészen üres a hallgatóság helye. S ha nem mennek is annyira, mint Bentham, a ki polgári kötelességgé akarja tenni némely felvilágosodott és hivatásuk természete szerint némi idővel is rendelkező néposztályokra nézve a törvényszéki tárgyalásoknál időnkint s felváltva leendő megjelenést, s e célra különösen az egyházi férfiakat ajánlja, kiknél talán még alkalmasabbak volnának a nyugdíjas hivatalnokok: nem lehet nem helyeselni azon indítványt, hogy az ügyvédi és bírói hivatalra készülő ifjuság köteleztesék ezen hasznos, előkészítő részvételre, miszerint így a törvényszék folytonos, eredménydús seminarium legyen azon célra, hogy jó bírák s ügyvédek, és általában tapasztalt, a törvények hatásának józan megítéléséhez szoktatott, s törvénytisztelő polgárok neveltessenek, kik az emberi cselekedeteket az igazság serpenyőjében megmérni képesek; mire, volt jurátusaink jelenlétében a kir. Curia ülésein előzménnyel bírunk. Egyébiránt, tekintve, hogy ezen körülménynek a független, és idejökkel tetszésök szerint rendelkező s e részben kényszerrel nem

tűrő polgárokra erőltetése igen nehéz és kényes dolog, — annyi gondoskodás a hallgatóság által képviselt nyilvánosság érdekében minden esetre szükséges, hogy az emberekre nézve a megjelenés lehetőleg vonzóvá és kényelmessé tétessék. Ennek egyik eszköze, hogy a hallgatóság részére elég téres és tiszta hely legyen fentartva, másikk, hogy a törvénykezés temploma oly díszes és az egész törvénykezési dráma külsőleg is oly ünnepélyes, hatályos és méltóságos legyen, mely az efféle hatások s benyomások iránt mindig fogékony emberi természetre vonzerőt gyakoroljon. Londonban, s Párisban a törvényszékek helyiségei nem igen nagyok, és számszerint kevés hallgató fér be az e célra szolgáló helyekre; s általában áll az, hogy az ilyen hely mindig csak korlátolt lehet, s aránylag kevés számú hallgatót fogadhat be, és azon nem lehet segíteni, hogy nagyérdékü tárgyalások alkalmával többen, kik jelen lenni óhajtanának, be ne férjenek: azonban ott, hol az efféle részvét és érdekeltég kellőleg kifejlett s megerősödött, a nagy számot pótolja a hallgatóság minősége, mert rendszerint annyi ügyvéd s felvilágosodott, értelmes, és szakértő egyén van jelen, a kik a kellő ellenőrzést a célnak megfelelőleg gyakorolni teljesen elegendők.

Arra, hogy hallgatóság mindig legyen jelen, és pedig oly értelmes, felvilágosodott hallgatóság, mely a nyilvánosság főczéljának megfelelően, — kétségekivül egyik feltétel, hogy a törvényszékek népesebb és műveltebb városokban legyenek elhelyezve, — és ez fontosabb tekintet, mint a földirati s távolsági felosztás arányossága és szabályszerűsége, különösen ma, midőn a gyors közlekedési eszközök a távolságokat majdnem kiegyenlítik s megszüntetik. Csak nagy és művelt városokban remélhető, hogy mindig találkozik egy rakás ember, kit a törvénykezési eljárás, a bíróságok s ügyvédek szereplése, a tárgyalási dráma érdekel, és a kinél, a mennyiben erre szabad rendelkezés alá eső ideje is van, a törvénykezés termének látogatása szokássá, majd életszükséggé válik, — és pedig olyan férfiak, kik, ha kevesebb számmal vannak is, értelmiségök- s bíráló képességüknél fogva a nyilvánosság czéljának jobban felelnek meg, mint akár tiz annyi számú értetlen, bámész tömeg. — A tárgyalandó ügyek

sorozatának nyilvános helyeken kifüggesztése előmozdítja ezen részvétet s érdekeltséget; a törvénykezési eljárás ünneplényessége, a külső apparátus szinte nagyban járul ahoz, hogy a külsőségek hatásának mindig hódoló ember szeressen megjelenni ott, hol valami látni, hallani s bámulni valót talál.

A Westminsterhallban s a Palais de Justiceben kifejtett külső fény, az igazság istenének oltárát mindenütt környező tekintély- s méltóságnak feltűnő jelei, a helyiség pompája, a biborba vagy fekete tógákba öltözött birák, a diszitmények, ószerű ruházatok, a parókás és infulás ügyvédek tisztes gyülekezete, a rend fentartására hivatott hallgatag örök stb. kétségkívül nagy vonzerőt gyakorolnak a hallgatóságra, mert varázserővel hatnak annak képzelődésére, s a törvénykezés termének némileg a színház, a tárgyalásnak a drámai előadás érdekét kölcsönzik. Mindez kétségkívül előítélet, s a történeti hagyományos ruhába, biborba és fekete tógába öltözött, parókás bíró semmivel sem bölcsőbb és csallhatlanabb, mint az egyszerű polgári öltözet hordozója, de tagadhatlan, hogy a nagy közönség, a Punch, és Charivari, és az élcelelő Democritusok daczára, több tisztelettel viseltetik az olyan bíró iránt, s nagyobb áhítattal hallgatja szavait, hogy a felek s tanúk is megdöbbenve s magukba szállva tekintenek fenségére, hogy lelkiismeretük inkább felébred, s kevésbé mernek hazudni és tettetni, mint megszokott, mindennapi helyen s környezetben. — Mindez azonban igen sok költségbe kerül, s azért megengedem, hogy nekünk le kell mondanunk e fényes külsőségekről, bármennyire csábítók legyenek is, és daczára Bentham véleményének, ki a hivatalos öltözetet, nevezetesen a bő tógát, mely a birák netaláni testi hibáit s fogyatkozásait kiegyenlíti, mulhatlanul szükségesnek tartja, megnyugodnunk abban, hogy a hely méltóságát főleg annak magas célja- s rendeltetésében, s a birói tiszt tekintélyét eljárása s határozatai törvényességében s bölcsességében keressük. Van azonban e tekintetben is bizonyos minimum, melyen alúl nem szállhatunk; a törvénykezés helye, ha nem pompás is, kell, hogy tiszta s elég téres legyen, mely a hallgatóságot befogadhassa; annak beosztása, kell, hogy a cél- nak megfelelően; a bíró széke elkülönzött s uralkodó helyze-

tet foglaljon el, s ezzel szemközt az ügyvédek, felek, tanúk helyei elkülönözve s a közönség szeméinek kiteve legyenek; hogy a rend és illem fentartásáról mindenesetre gondoskodva legyen, s a bírák nem pompásan, de oly tisztességes, talán nemzeti szabású és sötét színű öltözetben jelenjenek meg a közönség előtt, mely komoly férfiakhoz s magas hivataluk jelleméhez illik.

A nyilvánosságnak ki kell terjedni az egész tárgyalásra, melynek befejezésével az egyes bíró ítéletét azonnal kihirdeti, s én részemről nem ellenezném, hogy az a több tagból álló bírói testületeknél is kiterjesztessék maga az ítélethez, minthogy azonban sokszor a legjobb s legmélyebben beható bíró igen rossz szónok lehet s véleményét szabatosan, vagy legalább ékesen előadni nem tudja, s minthogy nem is mindegyikben van meg a kellő bátorság független véleményét minden viszonyok s körülmények közt szabadon kimondani, az ítélethez rendszerint nem a nyilvánosság színe előtt, hanem mellékszobában, vagy bővebb tanácskozást nem igénylő, egyszerű ügyekben, a tárgyalás terében félre vonulva rövid és csendes eszmecsere után, szokott történni. Annyival szükségesb azonban, hogy a bíró a hallgatóság előtt kihirdetett ítéletet minden esetben indokolja, a mi kiváló fontosságú dolog úgy a hallgatóságra, mint maga a bíróra nézve; mert a hallgatóság előtt rossz és alaptalan indokokat hozni elő valamely igazságtalan ítélet támogatására, oly feladat, melytől minden bíró visszaretten; — s az értelmesen és szabatosan előadott indokok azon forrás, melyből a hallgatóság meggyőződést merít, és törvénytiszteletet tanul.

A nyilvánosság korlátozása a hallgatóságnak bizonyos esetekbeni kizárása által csak annyiban engedhető meg, a mennyiben ezt a rend s erkölcsiség érdekei, és a perlekedő felek azon jogának tekintetbe vétele teszik szükségessé, hogy benső házi s családi viszonyaik a közönség előtt fel ne társanak. — Természetesen jelen nem lehetnek, kik megjelenésükkel s magukviseletével az illemt, s a törvénykezési hely méltóságát sértik; kizárható a nyilvánosság való perekben, némi kicsapongásokra, házasságtörésre stb. alapított perekben, hol a tárgyalás menete a közszemérmert bánthatná,

egyenes vonalban álló rokonok közt folyó perekben, s általában, ha az illető felek egyetértőleg kívánják. Azonban kell, hogy magok a felek, s bizonyos számú barátaik s rokonaik, kiket megnevezhetnek, a nem nyilvános üléseken is jelen lehessenek.

Mint hogy azonban, mint már feljebb is említettem, a törvénykezés helye nem lehet oly téres, hogy abba igen nagy számú hallgatóság beférhessen, a nyilvánosság ezen alakja tehát, a dolog természeténél fogva, mindig korlátolt marad: a törvényszéki nyilvánosságnak leghatalmasb eszköze örökké és mindenütt a szabad sajtó. Ennek joga s feladata a törvény korlátai közt, véleményt mondani mindarról, a mi a törvényszékeknél történik; — egyébiránt pedig közzétenni a tárgyalások sorrendét, s belátása szerint, a nevezetesb s tanúságosb tárgyalásokat és ítéleteket, mely czél elérésére hatalmas közegek újabb időben a gyorsírók, kiknek a törvénykezés termeiben helyet adni a nyilvánosság egyik legfőbb postulatuma. De ha valahol, úgy e téren, fokozott veszélyvel jár a sajtószabadsággal való visszaélés. Valamint egy részről maga az igazságszolgáltatás szent és magas érdeke nemcsak megengedi, de megköveteli a valódi tévedések kimutatását, vagy éppen a netalán mutatkozó rossz akarat s visszaélések bátor megrovását, úgy másrészről őrizkedést javasol a méltatlan vagy tulzott vádaktól, melyek által, a vádak tárgyaiba kevesbé avatott közönségnél a bíróságok iránti kellő tisztelet s bizalom megingattatik és aláásatik. Ily példák lapirodalunkban sem hiányoznak már, s a hazafias sajtónak kötelessége megkérdezni önmagát, mielőtt e téren fegyvereit villogtatja, a vakító pártszenvedélytől megtisztult perceiben: vajon helyes dolog-e azon tiszteletet s bizalmat, melyben a bíróságoknak, éppen az igazságszolgáltatás magas érdekében, részesülniök kell, alaptalan s pártszenvedélytől sugallt vádaskodásokkal aláásni? — Hogy ez ne történhessék: czélszerű törvények mellett, az esküdszékek józan s hazafias szelleme fog gondoskodni.

A mi az említett szent háromságnak másik két tényezőjét, a *szóbeliséget* s *közvetlenséget* és ezek gyakorlati alkalmazását illeti, az ezen elvre alapított perrendtartás részletes

formulázására nézve, melynek minőségétől függ e dicső rendszernek várt sikere, ma már jobbnál jobb mintákat találunk a meglevő újabb perrendtartásokban, minők p. o. a francia Procedure alapjain tervezett, de ezen eljárás tapasztalt hibáiból már többé-kevésbé kitisztított s lényegesen javított genfi, belga, olasz, s több németországi és schweiczi, részint már szentesített s életbelépett törvények, részint törvényjavaslatok, s nincs ok, hogy a legjobbat, legcélszerűbbet, hazai viszonyainkhoz illesztett némi módosításokkal, készörömost el ne fogadjuk, okvetlenül elsőbbséget adva olyan munkálatoknak, melyek az írásbeliségre lehető legkevesebb súlyt fektetnek s a szóbeliség és közvetlenség rendszerét minél tisztábban, teljesebben s következetesebben állítják fel, mindent gondosan kerülve, mi a vezérelv sértésével járna s annak meghamisítására, kijátszására vezetne, bele nem illő foltok vegyítése nélkül, s a tapasztalás által mindinkább tisztított nézpontok tekintetbe vételével.

Én e helyen, számba véve az idő rövidségét, mely részemre ki van mérve, s egy akadémiái felolvasás egy pár ivre korlátolt terjedelmét, csak némely főkérdéseket fogok inkább érinteni, mint kimerítően tárgyalni, és ugyan :

Első kérdés : vajjon a szóbeliség elvén alapuló polgári perrendtartásban engedjessék e tér előkészítő iratoknak, és ha igen, mily kiterjedésben s minő hatálylyal? — Ezt illetőleg, az 1872-diki jogászgyűlés állandó bizottságának felszólítása folytán, igen jeles véleményeket dolgoztak ki a budapesti kir. tábla tisztelt elnöke Szabó Miklós, és dr. Fischer Lajos, kolozsvári ügyvéd ¹⁾, melyek alapján, dr. Busbach Péter előadása mellett, a jogászgyűlés egyértelműleg kimondta, mint vezérelvet, hogy »a szóbeliség- s közvetlenségre fektetett polgári perrendtartásban a pert előkészítő iratok váltása, a feleknek, a tárgyalás előkészítése céljából, a legszükségesebbig leszállított számban, megengedhetők ugyan, de azok a per érdemének elbírálásánál figyelembe nem jöhetnek.

A dolog lényege abban fekszik, a mi a jogászgyűlés nyilatkozatának végén kimondva van, t. i. hogy a birói hatá-

¹⁾ Lásd : magyar jogászgyűlés Évkönyve 1872. évre 161. s 173. l.

rozat alapját ne az iratok képezzék, melyek ezen rendszernek az erre fektetett perrendtartásokban ²⁾ mindenütt világosan kifejezett alapfogalma szerint csak a szóbeli tárgyalás előkészítésére s a megállapodások lekötésére (fixirozására) szolgáljanak, hanem mindenkor csak a szóbeli előadások, még ha az írásbeli feljegyzésekben foglalt előadásoktól eltérnének is, s az írásba foglalt tények a bíró által tekintetbe ne is vétethessenek, ha a szóbeli tárgyalásnál élő szóval elő nem adatnak (kivévéen, ha az iratok bizonyítékul szerepelnek). Ha a törvénybe ezen szabály felvételik: az írásos előkészület legkevésbbé sem sérti a szóbeliség elvét, s nem csökkenti annak üdvös hatását. Az egész intézmény lényeges eleme, a természetes egyszerűségre s igazságra visszavezetett pernek mérvadó jellemvonása s alapeszméje, mely a peres ügynek, s a vitás kérdések okainak s ellenokainak a felek és az ítélő bíró jelenlétében lefolyó tárgyalásában áll, nem változik. — A közvetlenség, mely nem egyéb, mint a nyilvánosság elvének magok a perlekedő személyekre alkalmazása, az írásbeli előkészület által, egészen érintetlen marad, mert az írásban összegyűjtött anyag minden része, a legkisebb parányig, szóba hozatik a bíró előtt s épen ott dolgoztatik fel s érleltetik meg a bírói határozat alapjául. — Mindazon panaszok, melyek a régi titkos írásbeliség ellen méltán felhozattak, megszűnnek s elenyésznek, sőt az egész peres ügy biztosabb alapot s határokat nyer.

Túlságra vetemednének, kik a szóbeliség s annak szűzies tisztasága iránti előszeretetből, s arra hivatkozva, hogy saját ügyét mindenki eléggé ismeri s annak védelmére minden perczen kész lehet, az előkészítés szükségét megtagadnák s annak eszközeit kizárni akarnák. Mert a felek rendszerint csak azon körülményeket s bizonyítékokat ismerik, melyek ügyeik mellett, ezek javára szólnak, s nem azokat is, melyeket az ellenfél felhozhat; — mert továbbá az esetek nem is mindenkor újak s üde emlékezetben élők, hanem régiiek, elmosódottak, elfelejtettek, a közvetlenül szerződő felektől

²⁾ P. o. hannoveri 101. §. német szövetségi 131. §. genfi, württembergi, bajor sat.

jogutódokra átszállottak; és végre nem is a felek személyesen, hanem azok képviselői fognak a bíróság előtt megjelenni, mert nincs benne kétség, hogy társas-bíróságok előtti perekben, ha a törvény nem parancsolná is az ügyvédek általi képviseltetést, a czélszerűség, a szakértelem szüksége, az élet kényszerűsége fogják a perlekedőket arra bírni, hogy fontosabb ügyeikben magukat törvénytudó védők által képviseltessék; az ügyvédek pedig, kellő előkészítés nélkül, a reájok bízott ügyekben magukat nem tájékozhatnak s hivatásuknak meg nem felelhetnének. — Ámbár tehát nem lehet állítani, hogy a szóbeli és közvetlen eljárás, előkészítő iratok nélkül alkalmazható ne lenne: tagadhatlan mégis, hogy ily iratok az eljárást könnyítik, a perek befejezését gyorsítják, s az ítélethozásra szükséges alap lerakását biztosítják, — ilyek megengedése mellett tehát a legnyomósabb czélszerűségi okok szólnak. Sohasem szabad azonban szem elől téveszteni, hogy rendeltetésük célján túl ne menjenek, az élő szó felett túlsúlyra ne emelkedjenek, — hogy a szóbeliség- s közvetlenségnek törvénykezésünk földébe ültetett növényét, melytől oly ép és zamatos gyümölcsöket remélünk, el ne nyomják, hogy, mint Busbach Péter oly találóan mondá: »a karó, melylyel a csemetét támogatjuk, csak karó maradjon, s gyökeret ne hajtszon.« — A periratok tartalma e szerint csak a jogczim előadására, s a tények és bizonyítékok egyszerű felsorolására s a felek szabatos, rövid indítványainak megtételére szorítkozzék, minden jogi okoskodások és következtetések el-mellőzésével.

A megengedett előkészítő iratok száma azután lehet, az esetekhez képest, több vagy kevesebb, csak hogy azon ok, mely miatt a szóbeli eljárásban ily előkészítő iratoknak hely adatik, t. i. hogy alperes a felperesi követelésről, annak jog-alapjáról s kiterjedéséről kellőleg értesítve legyen, s kimerítő szóbeli védelmére előkészülhessen, és meglepetés folytán a tárgyalás gyors folyamát késleltetni kénytelen ne legyen, és halasztásoknak, a szóbeli eljárás ezen nagy betegségének s romboló férgének, szüksége ne merüljön fel, soha szem elől ne tévesztessék. — Előkészítő írásbeli közlések s feljegyzések a szóbeliségben csupán az említett célból, nem pedig a

biró irányzására, s ítélete alpjául engedtethek meg, s mindaz, a mi e részben a legszükségeseb mértéken túl menne, szigoruan kizárandó. — Ezen mérték megszabásánál a két t. i. a szóbeliség s írásbeliség rendszerébe szerelmes iskola küzdelmének nyomai mutatkoznak a több vagy kevesebb engedékenységben. — Így p. o. a szóbeliség igaz barátja bizonnal nem fogja helyeselni az 1864-iki orosz perrendtartás azon szabályát, miszerint a felek szóbeli előterjesztését mindenkor négy perirat, t. i. kereset, ellenirat, válasz és viszonzválasz benyújtásának kell megelőzni, s az ügynek előadó is rendeltetik, ki aztán reá támaszkodó bírótársainak az ügy állását ezen iratokból előterjeszti; a szóbeliség mellett tehát az írásbeli eljárás egész nehézkes pogygyásza használatatik; és szinte nem helyeselheti a német-alföldi perrendtartás némely rendeleteit, melyek szerint szinte négy perirat engedtetik; a felek írásba foglalt szóváltásaikat az ülésben felolvassák, s csak azután következik a szóbeli vitatkozás, melynek alkalmával addigi kérelmüktől el nem térhetnek; végre, ha nekik úgy tetszik, a szóbeli vitatástól egészen el is állhatnak, s az iratok alapján kívánhatnak ítéletet. — A francia perrendtartás, mely után készültek, több-kevesebb módosítással, a belga, az olasz, a genfi, s a németek közt főleg a bajor, valamint a schweiziek, s a németországiak is mindannyian: kivétel nélkül elismerik az írásbeli előkészítés szükségét, egyedül a genfi az, mely csak kivételesen engedi azt meg; — az előkészítő iratok s a jegyzőkönyvek számának s módozatainak különfelesége természetes következése részint a törvénykészítők egyéni hajlamainak, a szerint, a mint több vagy kevesebb rokonszenvenvel viseltettek az előbbi megszokott rendszer reminiscenciái iránt, részint a tekintetbe vett helyi viszonyoknak, történeti fejlődésnek s műveltségi fokozatnak. — Dr. Harrasovszky munkájából ¹⁾, az említett törvények s törvényjavaslatok egyenkénti átnézése nélkül is, meg lehet tanulni, miképpen oldották meg e kérdést a szóbeli-

¹⁾ Die Vorbereitung der mündlichen Verhandlung nach dem gegenwärtigen Stande der Gesetzgebung. Berlin, 1875. magyar kivonatban Német Pétertől: M. Igazságügy 1876. II-dik füzet 124. l.

ség rendszerét elfogadó különféle államok törvényhozásai. Én itt az apróra menő részletezésbe, mely az arra megbízott codificátorok dolga, nem bocsátkozhatom, s csak a vezérelvet mondom ki, hogy: a szóbeliség elvének megrontása nélkül csak annyi előkészítő periratnak adathatik hely, a mennyi szükséges arra, hogy a bekövetkező szóbeli tárgyalásnál a felek egymást új ténykörülmények s bizonyítékok rögtönzött felhozásával meg ne lepjék, s így halasztás-követelésekre alkalmat ne adjanak, melyek egyrészt az eljárás gyorsaságának ártanak, másrészt pedig az egyöntetű tárgyalás félbeszakítása által azon célzt is meghusitják, hogy a bíró az egész ügyről, félbeszakítások s halasztások által meg nem gyengített, élénk, üde s egységes benyomás folytán, teljes, kimerítő, öszhangzatos képet, s oly meggyőződést szerezhessen, melyre ítéletét nyugodt lelkiismerettel alapíthassa. — Ezen vezérelv nyomán rendszerint elégnék tartom, ha két előkészítő irat engedtetik, t. i. felperesnek a keresetlevél, alperesnek az erre adandó kifogásokat s védelmi pontokat és bizonyítékokat tartalmazó ellenirat; harmadik iratnak, felperes részére, csak akkor van szüksége, ha alperes viszonykéséssel lép fel, vagy az ügy érdemére nem nyilatkozva, ügydöntő kifogással él; — sőt, ha felperes előre kijelenti, hogy bizván ügyének tisztaságában, alperes védelmének, bizonyítékainak s kifogásainak előleges közlése nélkül is kész ügyét azonnal szóbeli tárgyalás alá bocsátani, ez esetben egyetlen előkészítő iratnak, t. i. a keresetlevélnek közlése is elegendő lehet. Az előkészítő periratok e rendszerinti száma azonban nem zárja ki a szükséges kivételeket, s a leghibásabb szigorúság lenne az elméletben s elvontan helyesnek ismert szabályt merev következetességgel alkalmazni a gyakorlatban minden előforduló, bármely bonyolt és zavaros jogviszonyra. Rendkívüli bonyolt és terjedelmes ügyekben, éppen az alapos, kimerítő, s a bírót jó ítélethozásra képesítő tárgyalás s felvilágosítás célja teszi szükségessé, hogy a felek több mint két perirat váltásával készíthessék elő a szóbeli tárgyalást, sőt nem veszem tagadásba, hogy számadási perekben, kivételesen, mint ezt a legtöbb perrendtartás rendeli, írásbeli eljárás- és előadás is engedtessek. A felállított elv keresztülvite-

lét, mely az ügyek legnagyobb részére nézve kívánatos, a lehetőség és czélszerűség tekintetei korlátozzák, melyeknek okvetlenül hódolni kell, ha az élet valódi szükségzeit elvont elméleteknek feláldozni nem akarjuk. — Ezért a legújabb perrendtartások mindnyájan gondoskodnak arról, hogy ha két előkészítő perirat nem eszközölhetné a szükséges kölesönös értesítést, további érintkezés útján ériék el a felek azon czélt, hogy a szóbeli tárgyalásra teljesen elkészülve jelenhessenek meg. Nincs ok e részben igen szigorúnak lenni, mert ha a nagyobb számú periratok az ügy gyors elintézését hosszabb időre tolják is ki, ez kisebb rossz, mintha a bírósági tárgyalások többszöri elhalasztására adatik alkalom a készületlenség által; amúgy csak az ügyvédek ideje vétetik igénybe, így, ha meddő tárgyalások tartatnak, a bíró ideje is megveszendőbe, ki ez által megfosztatik a más ügyek elintézésére szükséges időtől, s a bíró és ügyvéd kettős ideje s munkája pazaroltatik el.

A felelbiteli eljárásnál sem lehet kizárni az előkészítő iratokat, mert az ellenfél valamint a per megkezdése alkalmával jogosan követelhetné, hogy vele a keresetlevél közöltessenék, úgy a felelbezés- vagy semmiségi panaszszal szemközt is megkivánhatja, hogy a felelbiteli bíróság előtt tartandó szóbeli tárgyalás előtt jökor értesítették a felől, hogy az első bírósági határozat mi okból támadtatik meg a felelbező fél által, és így a védelemre előkészülhessen. Az érvek ez esetben is ugyanazok, mint az első bíróságok előtti eljárásnál. — Több iratra rendszeren nem lesz szükség, ha azonban a felelbező fél új bizonyítékot is mutat fel (a mennyiben t. i. erre a törvény által feljogosítottatik): ez esetben nem lehet a második előkészítő irat szükségét, a felelbiteli eljárásban is, elvitatni.

Másik, az előkészítő periratokra vonatkozó, általánosan elismert elv, hogy azoknak csak társas bíróságok előtt, az ügynevezett rendes eljárásban van helyük, s egyes bírák előtt folyó egyszerű, kisebb jelentőségű ügyekben, sommás eljárásban, soha, semmi esetre meg nem engedhetők, épen azért, mert ott azokra mulhatlan szükség nincs; megengedhetőségük egyetlen oka s forrása pedig csak a szükségesség, a nélkülözhetlenség a rendes eljárás alá tartozó fontosabb és

bonyoltabb perekben, hol, mint már mondva volt, nem csak hasznos és czélszerű, de az elérendő czél tekintetéből mellőzhetlenül szükséges, hogy a szóbeli tárgyalás előtt mindegyik fél előre ismerje a vele közlött írott feljegyzésekből ellenfelének keresetét, annak jogalapját s bizonyítékait, és ismét kifogásait s ellenvetéseit, minélfogva azután az egyfolytában bevégzendő szóbeli tárgyalásnál meg ne lepossék oly tények s bizonyítékok rögtönzött előadásával, melyek ellen magát egyszerre s azonnal védeni nem lenne képes, a mi azután vagy az osztó igazság sérelmével járna, vagy pedig jogosan követelt halasztásokra s idővesztésegre vezetne, és a gyors s olcsó igazságszolgáltatásnak ártana. — Az egyes bírák előtti eljárás nálunk most is szóbeli és közvetlen volna, ha a törvénynek megfelelőleg gyakoroltatnék; s így azután czélszerű és jó is volna, és semmi okot sem adna aféle módosításra, hogy periratokkal nehezítették.

Fontos és különösen nálunk nagy figyelmet érdemlő kérdés, hogy ezen eljárásban, az előkészítés tekintetében, a pervezetés a bíróságra bizassék-e, s ha igen, mennyiben? vagy pedig egészen a felek tetszésére hagyassék, kik a pernek urai? van-e elegendő ok, hogy a perlekedők, kik saját dolgaikról szabadon rendelkezhetnek, a bíróság gyámkodó vezetése s némi kényszer alá vettessenek?

Nálunk nem csekély aggodalmak merülnek fel azon nézet ellen, mely a francia rendszerben keresztül van véve, hogy t. i. a per előkészítése teljesen s egészen a felekre hagyassék. Az, a ki nálunk az írásbeli előkészítés kérdéséhez oly alaposan szólott, Szabó Miklós kir. táblai elnök, a bíróságnál kívánja benyújtatni a kereset-levelt, tekintve szokásainkat, és hogy a végrehajtók intézménye nálunk még gyökeret nem vert, valamint, hogy az ügyvédek közt a testületi szellem s kölcsönös bizalom eléggé ki nem fejlődött, — egyenként szükséges feltételek arra, hogy a perelőkészítő lépések kellő megnyugvással reájok bizathassanak, s a bírák ezen munkától megkíméltesse. — Sokan vannak azon véleményben, hogy a mi Franciaországban, hol a periratokat a felekkel közlő törvényszéki tisztviselők intézménye már régóta meghonosult, s a már huzamosabban fennálló kamarák

által fegyelmezett avouék közt a testületi szellem s kölcsönös feltétlen bizalom annyira megerősödött, hogy egymástól a legbecsesebb eredeti okiratokat is térítvény nélkül veszik át: s egymás ellenében kételkedéssel vagy gyanúval viseltetni az ügyvédi becsületbe vágó legégetőbb sértésnek tartatnék, — jó és czélszerű (bár ott is fordulnak elő késedelem s összejátszás miatti panaszok), az nálunk még korai volna, mert sem a végrehajtók intézménye, sem az ügyvédek közti testületi szellem s bizalom még eléggé megszilárdulva nincs. Ezen vélemény szerint s a hazai szokások tekintetbevételével tehát jobb lenne még most, egyelőre, az előkészítő iratokat a bíróságnál nyújtatni be, ennek útján kézbesítetteti a feleknek, s a perelőkészítés egész vezetését a bírákra bízni.

Én, bár ezen aggodalmak forrását, az óvatosságot, ugyanazon erényt, mely az egész szóbeliségi és közvetlenségi rendszer behozatalának útját állja, nagyon tisztetem, — nem szeretném azoknak feláldozni ama nagy elvet, hogy a bíró ne legyen perfelkészítő közeg, hanem legyen csupán s egyedül bíró, kinek minden idejét s erejét csak szorosán vett bírói teendője vegye igénybe, s azokkal tartok, kik a bírakat ezzel terhelni nem tartják szükségesnek, sőt ebben következetlenséget s hátrányt látnak. Ha elég bátrak vagyunk a szóbeliség s közvetlenség rendszerét, az ijesztések daczára, s azon aggodalmakkal szemközt, melyek bíráink s ügyvédeink nem eléggé biztos és megfelelő minőségéből merítetteti szoktak, életbe léptetni, — azon egyszerű igazságból indulva ki, hogy úszni meg nem tanulhat, a ki vízbe lépni nem mer, — ezen bátorságot ki kell terjeszteni mindazon tényezők alkalmazására is, melyek a szóbeliséggel együtt járnak. — Azon elv, melyet a németek »Reinhaltung des Richteramtes« névvel jelölnek, s a mi ebből foly, hogy ne a bíró vezesse a perelőkészítést, hanem a felek maguk szereljék fel perüket a leglényegesb szükség színvonalára szorított számú iratok közlésével, — előttem oly fontos tényező, melyről némi félt nehézségek miatt, melyeknek bekövetkezése nem bizonyos, s ha bekövetkeznének, legyőzésük lehetsége megkísérelve nincs, egy könnyen lemondani nem akarnék. — Ha a magyar közönség hozzá van szokva, hogy minden lépten-nyomon bírói segélyt

s gyámkodást vegyen igénybe, ezen szokásáról, mint sok egyébről, a mi a jól rendezett igazságszolgáltatással össze nem fér, le kell mondania. Ha a végrehajtók intézménye még kellő népszerűsége nem emelkedett s elég mély gyökeret nem vert: oka nem az intézmény maga, mely másutt a lehető legjobb sikerrel működik, hanem a hibás törvény, mely azt majdnem gyűlöletessé tette s ellene az ügyvédek és közönség eléggé indokolt ellenszenvét keltette fel.

A mi pedig ügyvédeinket illeti, kik véleményem szerint sem jobbak, sem rosszabbak, mint másutt, én úgy tudom, hogy ha a francziák méltán dicsekesznek, hogy a francia ügyvédség évkönyveiben nem fordult elő eset, miszerint perbeli irat, vagy okirat elsikkasztatott volna, mi is, kik a régi ugynevezett »táblai« ügyvédi gyakorlatban részt vettünk, büszkén hivatkozhatunk hasonló tapasztalásra, t. i. azon meglehetősen hanyag s rendetlen kezelés mellett is, mely napirenden volt éppen azon időkben, hol egy-egy megbarnult oklevéltől, adománytól, záloglevéltől, birói ítélettől uradalmak sorsa, s egész óriási vagyonok megnyerése vagy elvesztése függött, emberemlékezetre soha egy eset sem volt, hogy az ügyvédek kezén ily hivatalosan közlött oklevelek elvesztek volna, vagy legalább ilyenmü panaszok sohasem szennyezték az akkori kardos és sarkantyús ügyvédek attila dolmányát. Lehet, hogy a későbbi váltóügyvédek egy részének frakkja nem őrzötte meg hasonló mérvben ezen tisztaságot, azonban az ügyvédi rendtartás s ügyvédi kamarák, az ügyvédi jellemnek ezen hatalmas emeltyüi s iskolái, hihetőleg oly nemesítő hatást fognak a testületi szellem, jó példa s szigorú ellenőrzés által gyakorolni, hogy én ügyvédi karunk jövője irányában a legnagyobb bizalommal viseltetem, valamint felteszem, hogy annak tagjai is viseltetni fognak egymással szemközt; — arról pedig, hogy a netalán mégis előforduló önkényes és indokolatlan halogatás s idővesztegetés helyet ne foghasson, gondoskodhatik a rövid határidőket kitűző, szigorú törvény, melylyel gátot lehet vetni aféle visszaéléseknek, mint Franciaországban napirenden vannak, s gyakori panasz tárgyát képezik. Egyébiránt maguknak a felperes feleknek fekszik legnagyobb érdekükben, hogy a pert a szóbeli tárgyalásra s birói

el döntésre mielőbb előkészítsék s érette tegyék, elég ha a törvény csupán arról gondoskodik, hogy az alperesek ezen felperesi czélt meg ne hiúsíthassák, és hogy a felek képviselői, összejátszás útján, a »kéz kezet mos«-féle gyakorlati életbölcséségnek hódolva, vagy megvesztegetve, vagy a munkadíjak szaporítására törekvő önzésből megbizóik érdekével ellenkező halogatásokat ne üzhessenek s engedélyezhessenek. Ilynemű visszaélések ellenében állítson sorompót a szigorú törvény; egyébiránt a felek saját érdeke lesz a legjobb előkészítő s pervezető, kik a bíróság gyámkodására, a törvény kellő védelme mellett, nem szorúlnak. — A bírónak jogosultsága csak annyira terjedjen, Mittermaier szavaival élve, hogy az igazságszolgáltatás érdekében megkövetelhesse, hogy az ítélete alapjául szolgáló peranyag, tények s bizonyítékok, kimerítőleg s jól rendezve terjesztessenek elébe, hogy a felek a szóbeli tárgyalásra, (mely ítéletének egyedüli forrása) elkészülve jelenjenek meg, s ekként mind az alaposság, mind a gyorsaság feltételei megszerzettessenek. A bírónak ennél tovább terjedő hatása, ha nem is épen hátrányos, de mindenesetre felesleges lenne s a felek jogaiba illetéktelen avatkozás és gyámkodás színét viselné.« — A szigorú törvény gondoskodjék, hogy a bíró nem-avatkozása ne vonja maga után a Franciaországban tapasztalt rosz következtetéseket, melyek azon elv túlságig vitt alkalmazásából erednek, miszerint a pervezetés a felek ügyvédeknek korlátlan szabad akaratára s tetszésére van bizva, a miből azután gyakran az következik, hogy tetszés szerinti számú periratokat váltogatnak s halasztásokat adnak, az igazságszolgáltatás botrányára, saját zsebük érdekében. — A felek nem urai, tulajdonosai a pernek azon értelemben, hogy azt tetszés szerint, az igazságszolgáltatás közérdekének sérelmével hurczolhassák s halogathassák, hanem urai csak az annak tárgyául szolgáló magánjognak; nem lehet tehát korlátlan] rendelkezési jogot igényelniök a per vezetése tekintetében. — A törvény megszabja a periratok számát, s az azok kicserélésére szolgáló határidőket; büntetéssel sújtja a visszaélőket, s a bíró, ki a per előkészítésébe rendszerint nem avatkozik, panasz esetében kényszerítő rendszabályokhoz nyúl s a törvényes bünte-

tést alkalmazza. A jó igazságszolgáltatás egyik tulajdona a gyorsaság is lévén, mely a hitelnek egyik fő alapja, az állam nem tűrheti, hogy a perek eldöntése ok nélkül késleltessék.

A törvényben engedett előkészítő iratok előleges közlése a törvényben kiszabott határidők alatt megtörténvén, úgy szinte akkor is, ha ezen kötelesség valamelyik fél által, saját veszélyére, elmulasztatnék, a bejelentett per a per-lajstromba igtattatik, s a bíróság határnapot tűz ki a szóbeli tárgyalásra. A perek nagy része, és ugyan a társas bíróságok illetőségéhez tartozóké is, oly egyszerű és világos, hogy a felperes azt, az ellenfél nyilatkozatadása előtt is, minden aggály s meglepetés félelme nélkül bocsáthatja szóbeli tárgyalásra s birói eldöntés alá, s az ügy, egy rövid tárgyalás után, végét érheti; nehezebb s bonyoltabb esetekben, hol többféle kifogások, alkeresetek, viszonykövetelések, s tanúk és szakértőkre hivatkozás fordulnak elő, természetesen az eljárás is hosszabb és nehezebb lesz s egy ülésben nem mindenkor fejezthetik be, a mi elég nagy baj, de kikerülhetlen, s azért bele kell nyugodni. Az eljárás részletes leírásába e helyen nem bocsátkozhatom, s csak azt említem meg, hogy annál jobb lesz a perrendtartás, minél inkább lehetővé teszi, hogy a halasztások elkerültesse, vagy legalább a lehető legkisebb számra szoríttassanak, minélfogva a tárgyalás egysége, egyöntetűsége meg ne rontassék, s a bíróság kényszerülve ne legyen az ügy összefüggését nem az élő, szóbeli előadásokból meríteni, hanem azokról felvett, élettelen és száraz jegyzőkönyvekből tanulmányozni; még rosabb lenne pedig, ha időközben éppen a bíróság tagjai is változnának.

Másik elvi kérdés, melyre röviden nyilatkoznom kell, vajjon az ellenféllel közlött kereset szabályozza-e a feleket s a bírót, vagy pedig a felperes, a szóbeli tárgyalás alkalmával, eltérhet keresetének jogalapjától? — vajjon a felek említhetnek-e fel oly tényeket s használhatnak-e oly bizonyítékokat is, melyeket előkészítő irataikban nem közöltek, s változtatják-e az iratokban formulázott kéréteiket?

A kimondott vezérelv, hogy a szóbeliség rendszerében csak az szolgálhat birói határozat alapjául, a mi a szóbeli tárgyalás alkalmával adatik elő s bizonyíttatik, magában

foglalja a feleletet ezen kérdésekre. Egyenes ellentéte ez azon régi kedvencz elvnek, melynek uralma alatt nőttek fel mostani bíránk, s melytől oly nehezen válnak meg: »quod non est in actis, non est in mundo«, minek fenntartásától az igazság istene őrizzen meg. — Az irott keresetlevél, az abban foglalt jogalap kivételével, a bírót s a feleket nem kötheti; a feleknek e rendszerben szabadságukban kell, hogy álljon, írásbeli előterjesztvényeiktől eltérni, élő szóval előadott kéretükben az írásba foglalt kereseten változtatni, azon túl terjeszkedni vagy innen maradni, de a dolog természete hozza magával, hogy a kereset jogalapját megmásítani, vagyis: új pert kezdeni, új keresetet indítani nem lehet; mert új jogalpra fektetett új keresetre az ellenfelet újból kellene idéztetni, s annak alkalmat adni azon védelemre, melytől megfosztani senkit sem szabad. Új ténykörülmények s bizonyítékok felhozását azonban megtiltani nem lehet, mert a szóbeliség alapelvét s lényegét sértené, hogy a fél a bírói határozat alapjául veendő szóbeli tárgyaláson mindazon tényeket s bizonyítékokat elő ne adhassa, melyeket az anyagi igazság kiderítésére, s keresetbeli jogának érvényesítésére szükségeseknek vél, s melyekhez a kereset beadásának ideje óta is juthatott, hogy a netalán észrevett hibákat ki ne igazithassa, s hiányokat ne pótolhassa. Az előkészítő iratok tartalma tehát a szóbeli tárgyaláson nem kötelező, s nem korlátozza a felet szabad mozgásában; de ez esetben ki van téve annak, hogy az ellenfél, az újításokkal élő félnek terhére s költségére, halasztást vehessen igénybe.

Ott, hol a szóbeli tárgyalás csak az irott előterjesztvények korlátai közt mozoghat — mint a porosz perrendtartásban s az annak mintájára készültekben — nem lehet mondani, hogy tiszta és csorbátlan szóbeliség van; s az iratok már elvesztik csupán előkészítő jellegüket.

E tekintetben azon aggodalmat halljuk gyakran kifejezteni, hogy ha az iratoknak kötelező erő nem tulajdonítatik, ha a szóbeli előadások azok korlátain túl csaponghatnak, úgy az iratok fölöslegessé válnak; s nincs ok a feleket azok szerkesztésével terhelni. Ezen aggodalom azonban, ha az iratok említett célját szem elől nem tévesztjük, alaptalannak

fog mutatkozni. A felek azért, hogy a szóbeli tárgyalásnál új tényeket s bizonyítékokat is adhatnak elő az írásban foglaltokon kívül, nem fogják irataikban azt, a mit fontosnak tartanak, elmellőzni, mert ezáltal költséges halasztásokra adnának okot; de ha mégis elmellőznének, elfelejtenének egyet-mást írásban közleni, a mit fontosnak tartanak, nem lenne helyes, nem lenne a valódi igazság felderítésére czélzó szabadsággal megegyeztethető, hogy a mulasztottat ne pótolhassák, a hibásan előadottat ki ne javíthassák. A szóbeliség elve a tárgyalási szabadság, az ítéllethozásig soha nem pihenő szabad vizsgálat s kifejtés elve, karöltve a bíró kérdezősi jogával s a bizonyítékok szabad mérlegezésének rendszerével; — az elavult, pedans írásbeliség pedig egyértelmű a tárgyalási elvvel, a korlátolt formák imádásával, a drágálatos eventual-maxima s kiczirkalmazott feszes bizonyítási theoria békóival, melybe a szokás rajjai annyira szerelmesek.

Elvi kérdés továbbá: vajon azon fél ellen, ki előkészítő periratának közlését a törvényben kitűzött határidő alatt elmulasztotta, kérhet-e az ellenfél e mulasztás alapján úgynevezett makaessági ítéletet, vagy a mulasztó fél megjelenhet-e a szóbeli tárgyaláson s előadhatja-e élő szóval védelmét, melyet írásban nem közölt annak idejében? — A felelet ismét az említett vezérelyből foly, ha t. i. a bíró csak a közvetlenül előtte élő szóval előadott tények s bizonyítékok alapján hozhat ítéletet, ebből természetesen következik, hogy az írásbeli közlést elmulasztott fél a szóbeli tárgyalásra elmehet s ott szóbeli védelmét előterjesztheti, melyet a bíró figyelembe venni tartozik. Ellenben, ha a szóbeli tárgyalásról elmarad, nem fog rajta segíteni, hogy előkészítő iratában védelmét közölte; mert arra a bíró figyelmet fordítani nem fog, s az ellenfél egyoldalú szóbeli előadása alapján hoz ítéletet.

Hogy a törvénykezés ezen elvei mellett, a bíróság, melynek jogában fog állani a tárgyalás neki czélszerűnek tetsző vezetése, minden homálynak felderítése, kérdések tétele, felvilágosítás keresése s követelése mindaddig, míg magát alapos ítéllethozásra képesítettnek érzi, s a bizonyítékok szabad méltánylása — végtelenül tágabb, szabadabb s neme-
sebb hatáskörrel bir, mint az actákhoz lánczolt, formaságok-

hoz kötött, szabad mozgást nem engedő irásbeliségben, hogy a bizalom sokkal nagyobb fokát veszi igénybe, hogy e rendszerben, mint a Tripartitum (prolog. Tit. 13.) Aristoteles után mondja: »homines ad Judicem confugiunt, secuti ad aliquam Justitiam animatam«, — mindez kétséget nem szenved, — de azért van a nyilvánosság ellenőrzése, s azért a társas-bírósági szervezet, hogy e nagy jogok gyakorlásával a bíró vissza ne élhessen. Jaj azon országnak, hol az összes társas-állapotok oly betegek, hogy dögleletes légkörükben a bíróság elerkölcstelenedése lábra kaphat, s a közvéleménynek nincs azon ereje, mely a Jeffreys-féle bírák szentelenségét lehetlenné tegye.

Mindezeknél nehezebb kérdés, melyet azonban ezúttal csak némely főpontjaiban s röviden érinthetek, s inkább egy külön akadémiái órára tartok fel: minő jogorvoslatok engedtesse nek meg a közvetlen szóbeli eljárás rendszerében, s hogy a felülvizsgálat, ha megengedettik, minő úton, szóbeli s közvetlen eljárás vagy átszállított acták mellett, irásbeliség alkalmazásával eszközöltessék-e? s végre, a felebbezés, ha annak hely adatik, legyen-e csupán felebbezés az eddigi érdelemben, vagy újabb adatok s bizonyítékok szabad felhozása mellett, legyen-e inkább perujítás egy másik, tekintélyesebb s nagyobb számú bíróság előtt?

Szerintem nem szenvedhet kétséget, hogy, ha az első bíróság ítéletétől felsőbb s több bíróból álló bírói testülethez hivatkozás, a felek megnyugtatása, az akár rosz akaratból, akár tudatlanságból vagy tévedésből származott igazságtalan első bírói ítéletek által okozott jogsérelem orvoslása, s a rosz ítéleteknek az általi megelőzése tekintetéből, hogy azoknak fenntartása s érvényben maradása a felebbezés mellett nem remélhető, — mellözhetlenül szükségesnek találtatik: ily feljebb hivatkozásnak a közvetlen szóbeli eljárás útján befejezett perekben is helyet kell adni, — s tisztán áll az is, hogy ha a közvetlen szóbeli eljárás az első bíróságnál az igazság kiderítésére alkalmasb eszköznek tekintetik, mint az írásbeli: — a felülvizsgálat is, ugyanazon okból, ugyanazon eljárás szerint eszközözendő, ha csak meg nem akarnánk nyugodni azon képtelenségben, hogy »a jól értesült bírótól roszabbúl értesülthöz folyamodjunk, s ilyennek ítéletére bizzuk ügyünk

végleges eldöntését. — Éppen mivel a közvetlen — szóbeli eljárás az írásbelinél sokkal tökéletesb s az igazság kiderítése céljából sokkal ajánlatosb: lehetetlen azon felsőbb bíróságot, melytől alaposb ítélet váratik, ezen jobb eljárás előnyeitől elzárni s megfosztani. De az első bíróságok előtt; eljárás szóbelisége természetszerű következményül is vonja maga után, hogy a tárgyalás a felsőbb bíró előtt is szóbeli s közvetlen legyen, mert az első bíró előtt lefolyt tárgyalás tartalmát, a maga egész üdeségében s teljességében, papírra tenni, s akár a tárgyalási jegyzőkönyvekbe, akár az első bírói ítélet indoklásába foglalni, s a felsőbb bíró számára híven fixirozni egyáltalában nem lehet, még ha gyorsírók alkalmaztatnának is. — Az alsó bíró, a szóbeli tárgyalás közvetlen, eleven, hatályos benyomásai alatt képez magának véleményt s meggyőződést a fennforgó ügyről; ezen meggyőződését, s annak indokait sohasem képes akként foglalni írásba, hogy a felsőbb bíró elébe is ugyanazon eleven s kimerítő kép terjesztessék, mely az ő érzékei s észlelése előtt elvult; — s ítéletének bármely gonddal szerkesztett indokai sohasem lehetnek teljes és hű kinyomata azon meggyőződésnek, melyet a szóbeli közvetlen tárgyalás összes, életteljes és zamatos hatása folytán szerzett.

A formalismus békőihoz nem kötött, a bizonylatok szabad mérlegezésével, s méltánylásával karöltve járó, a szerencsétlen eventual-maxima s legalis bizonyítási elmélet kánonjogi szörnyeivel pedig össze nem férő rendszer természetes tulajdonának tartom azt is, hogy a felsőbb bíró előtt újításokat is lehessen felhozni s használni, és ezek, az igazság érdekében, tekintetbe vétessenek. Mert a felsőbb bíróságnak sem lehet más feladata: mint igazságot szolgáltatni a perlekedő feleknek, kik hozzá folyamodnak, s itélni nem a felett, hogy az alsóbb bíróságnak igaza van-e, vagy nem, az elébe terjesztett tények s bizonylatok alapján, hanem hogy egyáltalában felperesnek vagy alperesnek van-e igaza a fennforgó ügyben. A törvénykezés és bíráskodás valódi célja más nem lehet, mint hogy a feleknek igazság szolgáltatassék, s a felelbezés természete s értelme felől táplált szokásos fogalmak és uralkodó elmélet iránti tiszteletből, melyek szerint a felelbezésnél új bizonyítékokat

érvényesíteni nem szabad, a felektől, kik igazságot keresnek, azon jogot, hogy a bírót minél jobban felvilágosíthassák s a valóságnak megfelelő alapos és kimerítő megállapítás eszközeit egész az utolsó bíró által hozandó ítéletig szabadon felhasználhassák, elvonni nem lehet. A szóbeliség s közvetlenség életbeléptetésével meg kell szünni a régi eszmekörnek, miszerint azt keressük : valjon helyesen ítélte-e az első foku bíróság a felett, a mi előtte feküdt? s e kérdés megítélése czéljából visszük az ügyet a feltehetőleg tudósabb s tapasztaltabb bíróság elébe ; ezentúl az lesz a feladat, hogy a felsőbb bíróság helyesen ítéljen a fölött, a mi előtte fekszik, tekintet nélkül arra, valjon ugyanazon tények s érvek felhozattak-e az első foku bíró előtt. A fél, ki az első foku bíró ítéletével megelégedve nincsen, nem csupán abban találja megnyugvását, hogy ügyét tekintélyesb bíróság elé viszi, hanem még inkább abban, hogy alkalma lesz azt még egyszer kifejteni s felderíteni. — S ebben, minthogy az újítások használásának joga mindegyik felet egyenlően illeti, jogsérelem egyikre nézve sem foglaltatik, sőt mindkettő egyformán örülhet, ha alkalmat nyer pótolni azt, a mi metalán az első bíró előtt elmulasztott, s felmutatni azt, a mi akkor még rendelkezésére nem állott. Azon ellenvetéssel szemközt, mely a felebbviteli bíróság előtt használandó közvetlenség- s újítások ellenében, az ezáltal okozandó hosszadalmasság, s költségesség szempontjából felhozatni szokott, először is ismétlem azon, már többször hangoztatott igazságot, hogy az olcsóság s kényelem igen szép dolgok ugyan, s igen kívánatos, hogy a törvénykezésben a minél nagyobb gyorsaság s olcsóság elérésére irányzott törekvés is folyton érvényesüljön, de végre is legfőbb, s minden egyebet háttérbe szorító czél: a biztos alapokra, s mély meggyőződésre fektetett jó és igazságos ítélet ; amazok csak másodrendű mellékczielok, melyeket a legmagasabb főczélnek, összeütközés esetében, alá kell rendelni. A miatt, hogy kikerüljük a költséget, a halasztást, a fáradságot, sohasem szabad kockáztatni a vitás kérdések lehető legjobb kifejtését, s a bírói ítélet jóságát ; s Dumont szerint : » pour la rectitude du jugement c'est au maximum, qu'on aspire ; pour les inconvenients de la procedure on se borne a en rechercher

le minimum.« — Nem lehet tagadni, hogy a szóbeli tárgyalás, ügyvédek e célra használása, tanúk újbóli előállítás, (ha az szükségesnek találhatik) a felebbviteli bíróság előtt sokszor költséges és fáradságos lesz, s ezen nehézség még akkor is fennmarad, ha nagyobb számú felebbviteli törvényszék állítatik fel az ország különböző pontjain: de talán azon remény sem alaptalan, hogy miután mindegyik félnek érdekében áll már az első bíróságnál jó ítéletet nyerni s e célra minden lehető felhozni s előadni, a mi joga megalapítására s védelmére szolgál, a felsőbb bíró előtt aránylag csak ritkábban fog tanúk és szakértők kihallgatásának szüksége előfordulni, s épen mivel azok előállítása tetemes költséggel jár, mindenki őrizkedni fog a ténykérdésben nagy ok nélkül s konokul felebbezni; ügyvédek használata pedig akkor sem volna kikerülhető, ha a felebbviteli bíróságnál az írásbeliség használatának képtelensége tartatnék fel, mint azt jelenleg is, az írásbeli eljárás mellett, legalább minden fontosabb esetben, tapasztaljuk. — Ha az újítások használata a felebbviteli bíróságoknál eltiltatnék, a bírónak kellene esetenként megvizsgálni, hogy az, a mi felhozatik, újítás-e vagy nem az? s ezen vizsgálat annyi időt venne igénybe, mint maga az érdemleges bíráskodás, azok alapján.

Legújabbán azon áramlat kezd terjedni a véleményekben, hogy a felebbvitel, mint fölösleges, egészen elmellőztetés, s ha engedtetik is, csupán a jogkérdésben engedtessek meg. Azon élénk eszmeharcz, mely eziránt a német jogirodalomban egy idő óta a tudomány és dialectica legélesebb s legfényesebb fegyvereivel folytattatik, s már egész könyvtárat teremtett, s a német birodalmi perrendtartási törvényjavaslatban már gyakorlati kifejezésre is jutott, nálunk is megtalálta buzgó proselytáit. Az 1873- és 1874-diki jogászggyűléseken már megmérkőzött a két vélemény ¹⁾; a tény- és jogkérdésben egyaránt engedendő felebbezést védte a nagy többség s enuniciálta a gyűlés, Vajkay Károly, Ráth György, Kis

¹⁾ A m. jogászggyűlés évkönyvei 1873. 277—301. lap, s 351—358. lap — és 1874. első kötet 224—264. lap, második kötet 225—277. lap és 322—337. lap.

Józsa, Zlinszky Imre, Erdélyi Sándor, Rupp Imre bírák, Teleszky István, Ritoók Zsigmond, Weisz Lajos ügyvédek sat. által kitünően képviselve, míg az ellenáramlat hullámain Gáray Dezső nagy ügyességgel s a meggyőződés erejével úszott, sőt találkozott már oly túlbátor ember is, ki teljes tüdővel fujván a jövő zenéjének kürtjét, épen minden felebbezést fölöslegesnek s indokolhatlannak állított.

Nem lehet tagadni, hogy igen fontosak azon érvek, melyeket a legújabb iskola a ténykérdésbeli felebbezés megengedhetősége ellen felhoz, s én is örömezt elismerem, hogy a felhozott érvek egy része ellenében igen nehéz az ellenérveket diadalra juttatni, s hogy talán ezen eszméé a jövő, ha a jelen még nem bátorkodik is ily merész kísérleteket tenni. Különösen tetszetős pedig ezen nézet épen a szóbeliség s közvetlenség rendszerének barátai előtt, mert ha a ténykérdésre nézve felebbezés nem engedtetik, megszűnik azon legnagyobb gyakorlati nehézség, mely a közvetlenségnek a felebbviteli bíróság előtti érvényesítése ellenében, ijesztő rémül felhozatni szokott, miszerint t. i. az ilyen eljárás, a felebbviteli bíróságok székhelyein lakó drága ügyvédek igénybevétele, a tanúk előállítására, messze földről elhozatása, a bizonyítékok ismétlése sat. által oly nagy mértékben lesz költséges és fárasztó, hogy a perlekedő felek készebbek lesznek jogaikról is lemondani s a vélt vagy valódi sérelmeket keserű érzéssel elviselni, mintsem magukat oly nagy áldozatokra szánják el, milyen p. o. a tanúknak Máramarosból Debreczenbe, vagy Árvából Pozsonyba hozatása, hogy továbbá a felebbviteli bíróságok nagy számának e célból szükséges felállítására az államnak is elviselhetetlen költséget okoz, mert a törvénykezés ekképi folyamán teljes fel nem akadása csak úgy képzelhető, ha minden léptenyomon egy-egy felebbviteli bíróság székel, melyhez a felek s tanúk könnyen s olcsón utazhatnak. — Fel szokták ezenkívül hozni, hogy ha a perek a ténykérdésben is a másodbírósághoz vitetnek, ott szóbelileg egész kiterjedésben újra tárgyalatnak s újítások is használtathatnak, a mi a szóbeliség következetesen keresztülvitt rendszerében egyébként nem is lehet, ezen esetben a másodbíróság első bíróságilag ítél s nincs ok a perket az első bíróságnál kezdeni; hivatkoznak a törvényre s az

elsőfokú bíróságok iránti tiszteletnek ez általi gyengítésére; fölemlítik, hogy ha a bizonyítékokat a másodfokú bíró előtt meg lehet újítani, a feleknek nem lesz okuk ügyeiket az első fokú bíró előtt kellőképen kifejteni s bizonyítékaikat kimerítőleg előadni, holott, ellenkező esetben, már ott megfeszíté-
 nek minden erejüket, hogy magukat a peresztés veszélyének ki ne tegyék; felhozzák, hogy a ténykérdésbeni felelkezés ellenkezik a bizonyítékok szabad méltatásának rendszerével, mely a közvetlen szóbeliségnek elválhatlan testvére, mert ezen szabad bizonyítási rendszerben a ténykérdés felett egyedül a bíró lelkiismerete s a per összes körülményeiből merített meggyőződése határoz, lelkiismeretet pedig lelkiismeret fölébe helyezni erkölcsi lehetetlenség; felhozzák azt is, hogy ha a felsőbb bíró előtt másodszor elő lehet s kell adni minden az első bíró előtt már felhasznált bizonyítékokat, sőt újítani s pótolni is lehet: akkor sokkal helyesebb s czélszerűbb perújítást használni ugyanazon bíró előtt; — hivatkoznak a régi, még el nem korcsúlt Rómára, és Angliára s Amerikára, hol a ténykérdésbeni felelkezés fel nem található, s a tudós Németországra, hol ezen eszme az irodalomban diadalmasan kifejtetett, s életbeléptetése a perrendtartásban már meg is kísértetett; — a szóbeli s közvetlen eljárás mellett elég biztosítékot találnak arra, hogy az első fokú bíróság ítéletében megnyugodjanak, s nem találnak többet a második, vagy akár a tizedik bíróságban sem. Míg ugyanis az írásbeliségben, hol a bírói befolyásnak a peranyag tisztázása s rendezése és az anyagi igazság kiderítése körül szerepe nem volt, s a zsarnok formalismus mellett a valódi igazság diadala csak igen rosztul biztosított, minél több s minél sokneműbb correctivumokra volt szükség, hogy a jogkereső feleknek céljuk elérésére mód és alkalom nyújtassék s ezért ajánlatosnak mutatkozott a jogorvoslatok tágabb kiterjesztése: a közvetlen szóbeliség rendszerében, hol a bíró saját személyes észlelése s vezetése mellett vizsgálja meg a peres kérdést s hoz alapos ítéletet, és a bizonylatok szabad méltánylásának dicső jogával van felruházva, mely ezen rendszernek lényeges feltevéle: minél kevesb perorvoslatra lesz szükség, s a felsőbb bíróságok felülvizsgálata sokkal kisebb mértékben vétethetik

igénybe ; itt nem az a fődolog, hogy több bíróság vizsgálja a pert, s a birói ítélet helyességének criteriuma az indokokban, s ezek belső, meggyőző erejében keresendő. E szempontból, a ténykérdéseket illetőleg a több és felsőbb bíróságok ítéleteiben sincs nagyobb biztosítéka a helyességnek, mint az első bíró határozatában, sőt feltehető, hogy a tanúk az első fokú bíró előtt hivebben s őszintébben fognak nyilatkozni, mint a másodbíróság előtt, midőn már kitanúltabbak, s a közbejött idő alatt olykor el is felejtik a részleteket, melyekre előbb még tisztán emlékeztek.

Mindezek azonban engemet ép oly kevéssé győzhetnek meg a ténykérdésbeni felelkezés megszüntetésének lehetőségéről, mint meg nem győzhették a magyar jogászggyűlés többségét.

Ha felelkezés általában szükséges, akkor még szükségesebb az a ténykérdések, mint a jogkérdésekre nézve; ez utóbbiak csak a törvény alkalmazása körül forogván, főleg ott, hol világos, codificált törvények vannak, sokkal könnyebben állapíthatók s fejthetők meg, mint a ténykérdések, melyek helyes megállapítása a bíró legnehezebb feladatát képezi. Ha ez utóbbiak a másodbírósághoz fel nem vitetnek, nem fog előtte a teljes per feküdni, s nem lehet a fél biztos, hogy épen a felsőbb bíró, kiben reményét helyezi, az anyagi igazságnak megfelelő, alapos ítéletet hozhasson. — Az ellenkező nézet, mely szerint az elsőfokú bíró által megállapított tényállás feltétlenül s véglegesen érvényre emelkedik, az elsőfokú bírót, kinél rendszerint kevesebb jogi értelmiség, képzettség, tudomány és tapasztalás vélelmeztetik, mint a felsőbb birói testületknél, a perek korlátlan urává teszi, s a felsőbb bírót, miután ez az alsóbb bíró által megállapított tényállást »ne nyulj hozzá« virágnak kénytelen tekinteni, az igazságszolgáltatás végezeljének, t. i. az anyagi igazság kiderítésének elérésében, akkint korlátolja és úgy megbénítja, hogy ez kötelességének meg nem felelhet; egyszersmind a feleket is jogaiknak újabb ténykörülmények és bizonyítékok általi érvényesítésétől megfosztja. — Ezen rendszerben, Bähr Ottó szerint ¹⁾ : »az öz-

¹⁾ Das Rechtsmittel zweiter Instanz. Serm. 1871. 31. l.

szes concret kérdések végérvényes elítélése a legalsóbb foku bíróság eldöntésére lenne bizva, holott ezen ténybelieknek nevezett kérdések a valóságban mindig nagyobb vagy kisebb jogi, belátást kívánnak, s a másod-bíróság, mely ekkorig úgy tekintetett, mint magasabb jogi képzettség s gyakorlatiság főképviseelője, csupa elméleti munkásságra lenne utasítva, mely ereje szabad kifejlődésére békót vet, s arra kényszeríti, hogy hidegen zárja be szemeit a legnyilvánosb jogtalanság előtt» sat. — S ha ez így áll általában, hazai viszonyaink közt még inkább szükségesnek mutatkozik, hogy erre tekintettel legyünk, s én is, sok másokkal együtt, kik e részben nyilatkoztak, ma még az igazságszolgáltatás veszélyének, s vakmerő kockáztatásnak tartanám a ténykérdések iránti felebbvitelt kizárni.

Ezekhez járul, hogy a ténykérdés a jogkérdéssel, ha nem is mindig, de igen gyakran oly szoros összefüggésben áll, hogy azokat egymástól teljesen elválasztani lehetetlen; a felsőbb bíró tehát, ha illetékessége csak a jogkérdésekben leendő határozásra szoríthatnák is, gyakran volna azon esetben, hogy a jogkérdéssel kapcsolatos, vagy attól épen elválaszthatlan ténykérdést is bírálata alá vegye.

A ténykérdésekben engedett felebbezés, a szóbeliség rendszerében, természetesen maga után vonja, hogy a felsőbb bíróság előtt is, ha a szóbeli s közvetlen eljárás lényeges alapelveit mellőzni nem akarjuk, közvetlenül jelenjenek meg a felek képviselői, adassanak elő a bizonyítékok, hallgattassanak ki a tanúk, szakértők sat. a mi kikerülhetlenül szükségessé teszi, hogy több felebbviteli törvényszék állíttassék fel az ország lakosainak kényelmére, oly számban s oly helyeken, hogy mind a szám, mind a helyzet megfeleljen az igazságkereső felek méltányos kívánalmainak, tekintettel a távolságokra, a közlekedési eszközökre, vasuti összeköttetésre, de arra is, hogy a tekintélyes bíróságok székhelyei lehetőleg népes és művelt városokban legyenek, hol a nyilvánosság nem marad üres elmélet, hanem a részvét által valósággá lesz, mint feljebb kiemeltem.

Tagadhatlan, hogy ez költségbe fog kerülni, de a jó igazságszolgáltatásra fordított költség, mint már sokszor

kiemeltem, a leghasznosabb gyümölcsöző beruházás, melyet saját legélethevágóbb érdekeit ismerő állam, s annak bölcs törvényhozása nem mellőzhet. — A mi pedig ezen rendszernek az egyes perlekedőkre vonatkozó költségességét, s azon nehézséget illeti, melylyel a tanúk ismételt előállítására jár, — ez nem oly ijesztő, mint a rendszer ellenségei feltűntetni szeretik. A folyton javuló elsőfokú bíróságok kimerítő s kielégítő eljárása mellett ritkábban fog az előfordulni, mint a rémlátók gondolják, s épen a vele járó költség nagy arányban fogja kevesbiteni az alaptalan konok felebbezéseket. Nem is minden esetben fog előfordulni annak szüksége, hogy az egész tárgyalási apparátus (szakértők, tanúk stb.) újra mozgásba tétessék, mert gyakran fognak a felek az első fokú bíróság ítélete ellen csak részbeli felebbezést használni, s csak némely tényeket támadni meg, mikor azután az apparátusnak is csak azon része hozatik a bíró elébe, mely az ítélet megtámadott pontjaira vonatkozik; — gyakran fognak továbbá csak a jogkérdésre nézve felebbezni s a tényállás első bírósági megállapítását elfogadni. — S végre a jövőendő azon reményt is nyújtja, hogy a tanúk s eskü általi most roppant kiterjedésben használt bizonyítási módnak czélszerűtlensége mind inkább kitűnván, csekélyebb mértékre fog szoríttatni, s az oklevelek általi bizonyításnak engedni tért, mint Franciaországban.

Felebbezésnek azonban csak végítélet után lehet helye, s az eljárás folyamában, ítélet előtt, egészen szükségtelen és felesleges dolog lenne azt megengedni, mert csak a végítéletből lehet valóban kivenni, miként fogta fel a bíró az egész ügyet, s hogy annak egyik vagy másik közbeneső cselekménye szükséges, vagy káros és sérelmes volt-e?

A másodbírósághoz járuló felebbezésnek szüksége, úgy a tény mint a jogkérdésben, s újítások szabad felhasználásával, ekként meglévén állapítva, következik még azon kérdés: hely adassék-e még további felebbezésnek is a másodbíróság ítéletei ellen?

További felebbezésnek, hitem szerint, hely nem adathatik, mert ámbár minden bíróság, s így a felsőbb is, követhet el sajnos hibákat, miáltal a végtelenig menő felebbezés lenne

indokolva: az elvek alkalmazásában sem lehet túlmenni a kellő határon, s azzal, hogy a feleknek jog engedtetik az első fokú bíróság helytelennek vélt ítélete ellen még egy másik, felsőbb, tekintélyesebb s több tagból álló bírósághoz járulni s ügyét még egyszer megvizsgáltatni, minden megtörtént, a mit méltányosan követelni lehet. Ebben a physikai lehetőség is korlátot képez; a harmadbírósághoz is felebbezhetni ténykérdésben, azon legfőbb bírósághoz, mely a jogelvek egységének fenntartása tekintetéből csak egy lehet az országban — annyi volna, mint ama nehézségeket, melyek már a másodbíróságok előtti ismételt tárgyalásra nézve is tagadhatlanul fennforognak, tiszszerezni. — Az egyesült tény- és jogkérdéseknek két, úgymint egy alsóbb s egy felsőbb bíróság általi megvizsgálása után már csak az ügynevezett revisió, vagy felülvizsgálat maradhat fenn. Ezt szükségessé teszi a jogelvek egységének, a törvények s bíróságok iránti bizalom s tisztelet s ezek eljárásabani megnyugvás e lényeges feltételének, megőrzése. A több másodbíróságnál, melyek egyenkint függetlenül ítélnék saját meggyőződésük szerint, az egyes felebbviteli területeken, különböző, s egymástól eltérő gyakorlat fejlődik ki, ezeket egy legfelsőbb bíróság szentélyében ki kell egyenliteni s decisiókat alkotni, melyek azután általános jogszabályokul szolgáljanak. — A másodbírósághoz felebbezésen kívül tehát, mely az egész perre kiterjed, kell, hogy a jogkérdésekben felülvizsgálatnak is helye legyen a peres eljárást befejező végítéletek ellen, az eljárás lényeges hiányai s a törvény helytelen értelmezése s alkalmazása miatt, s e célra az ország középpontján egy legfőbb bíróság álljon fenn, melynek hivatása: örködni a felett, hogy a törvények helyesen alkalmaztassanak, s a jogelvekben egység, az igazságszolgáltatásban egyöntetűség legyen.

S ugyanezen nagyfontosságú tekintet, hogy t. i. a jogelvek egysége s igazságszolgáltatás egyöntetűsége az egész országra nézve fenntartassék, szükségessé teszi azt is, hogy a felülvizsgálat jogorvoslata két egybehangzó ítélet ellen is meg legyen engedve, bár első pillanatra fölöslegesnek s a jogérzetet is sértőnek látszik, hogy két bíró egybehangzó ítéletét egy harmadik, bár tekintélyesb, és számánál s tapasztalatánál

fogva nagyobb bizalmat érdemlő bíróságnak eltérő ítélete megdönthesse, s egy határozván kettő ellenében, a perlekedő fél ebben megnyugodni kényteleníttessék. — Ha azonban két egyenlő ítélet ellen nem lenne megengedve a felülvizsgálat, ennek azon következése lehetne, hogy az egyik másodbíróság kerületében, az ország egyik részében, egészen egyenlő esetekben, egészen más lenne a jog, mint egy másik kerületben, a mi a törvények s bíróságok iránti bizalmat és tiszteletet mélyen megrendítené.

A harmadbíróság hatáskörére nézve, ha elfogadott nézetnek vesszük is azt, hogy ahoz már csak a jogkérdések felülvizsgálata tartozik, ismét különböző vélemények lehetnek. Egyik vélemény szerint a harmadbíróság, mint csupán semmitőszéki funktiókra hivatott birói hatóság, az ügyek érdemében sohasem határoz, hanem, ha úgy találja, hogy a másodbíróság a törvényt helytelenül alkalmazta, a helyes jogelv alkalmazását kimondván, az ügyet a szerinti újabb elintézés végett a másodbírósághoz küldi vissza. Másik vélemény szerint a harmadbíróság, ha az ügyet arra teljesen érettnak látja, egyuttal érdemileg is határoz. — Igaz, hogy ez utóbbi nézet az ügyérdemben csak egy felebbezést engedő, úgynevezett »két folyamodásu« rendszerrel ellenkezik, azonban ez nem nagy baj, s valóban semmi alapos jogi ok sincs reá, hogy ha a harmadbíróság az ügyet már csakugyan átvizsgálta, s az iránt, hogy a törvény helytelenül értelmezett vagy alkalmaztatott, magának véleményyt képezett, és ahoz már csakugyan tényleg hozzászólt, a helyett, hogy a helyesebb ítélethozást másra bizná, ő maga határozzon. — Ezt tanácsolja a gyorsabb és rövidebb igazságszolgáltatás érdeke. Ha ugyanis a harmadfokú bíróság csak elveket mond ki, s azok gyakorlati alkalmazását a fennforgó concret esetekre ismét más bíróságra bizza, mely ennek folytán ismét tárgyalja az ügyet s abban ismét határoz, mily könnyen történhetik, hogy ezen utasított bíróság a harmadbíróságnak reá erőszakolt intencióit ismét nem helyesen fogja fel, félremagyarázza, elcsavarja, — vagy nem is akarja elfogadni, mint saját független birói meggyőződésével ellenkezőket, és vagy oly nehézségek fordulnak elő, mint Franciaországban, hol az alsóbb bíróságok a sem-

mitőszék ismételt meghagyásainak sem engedtek, s újra meg újra az előbbi véleménynél maradtak és újabb meg újabb semiségi panaszokra adtak alkalmat, míg az engedelmesség s véleményeik alárendelése a törvény által reájok parancsoltatott, — vagy a birói függetlenséget s lelkiismeretet elvellenesen sértő kényszer botránya merül fel, miszerint a bíró kénytelen lesz, meggyőződése ellen, reá parancsolt nézet alapján hozni ítéletet. — Legyen tehát a harmadbíróság feljogosítva, ha az előtte fekvő s általa már is megvizsgált ügyet tisztába hozva látja, abban érdemileg is ítélni; különös figyelmet fordítva arra, hogy ha az ítélethozás a megszaporodott munkához képest, melyet egyetlenegy tanács meg nem bírhatna, több tanács közt oszlanék meg, a jogelvek egységének fenntartására, mely a legfőbb bíróságnak lényeges és létokát képező feladata, lelkiismeretes gond fordítassék, a mit a célnak megfelelő szervezés s beosztás által el lehet érni.

A mi a többi, úgynevezett rendkívüli jogorvoslatokat illeti, ezekre nézve az írásbeli, és a közvetlen szóbeli eljárás közt nincs oly éles ellentét, mint az említett rendes, átszármasztató joghatálylyal bíró perorvoslatok tekintetében; ezekre tehát ezúttal ki nem terjeszkedem. Különben is még igen sok ide tartozó kérdés volna megvitatandó, melyeket most kénytelen vagyok mellőzni, ha egy kimért időhöz kötött felolvasás korlátain túlesapongani nem akarok. — Röviden ismétlem tehát a vezéreelveket, melyeknek, meggyőződésem szerint, a magyar perrendtartásban is helyet kell foglalni, ha törvénykezési nyomorúságunkat gyökeresen orvosolni, s a polgárosult nemzeteket, és különösen most már a velünk egy fejedelem alatt élő, és a közös érdekek ezer szálaival összekötött osztrák szomszédokat is e téren követni, s hitelünket megerősíteni akarjuk. — Mert a bonyodalmas, tarka formaságoknak, időlopó halasztásoknak, fülösleges perorvoslatoknak, rabulistai irkafirvának a polgárosult világban ma már általánosan bevett tiszta és egyszerű eljárással ellentétben álló zürzavaros képe annyira megijeszti a finom érzékű hitelt, melynek mindenekelőtt jogbiztonságra van szüksége, hogy ijedtében hátat fordít hazánkknak, mert ily viszonyok közt elárulva, kijátszva s a biztos számítás minden mértékétől megfosztva

hiszi magát. A külföldi kereskedő s üzletember, ki otthon hozzá szokott a perek gyors lefolyásához, a szigorú s pontos eljáráshoz, elveszti béketűrését s hasznos érintkezésre vezető jó véleményét és bizalmát, ha látja követeléseit az itteni piacon lassú perirat-váltogatások, halogató kifogások, végtelen felebbezések és semmiségi panaszok csigaútján keresztül vonszoltatni, s tapasztalja, hogy a végrehajtás révpartjára évekig el nem juthat. Az itt lakó ember, zúgolódva bár, csak megszokja valahogy az ilyen eljárást, s lehetőség szerint elbánnik az akadályokkal, de a külföldi elrémül, s elszalad innét pénzével s vállalkozási kedvével. A rossz törvénykezés tehát, fenntartva a szomszédok jobb törvénykezése mellett, valódi nemzeti szerencsétlenség, melynek helyébe mielőbb olyat kell létesítenünk, mely miatt, hasonlítva másokéval, szegyenkezve pirúlni ne kelljen.

Ezen törvénykezési rendszer vezérelvei pedig a következők:

1) Szóbeli eljárás, a bíró előtti tárgyalás közvetlenségének teljes keresztülvitelével.

2) A tárgyalások nyilvánossága, csupán a rend és a magánviszonyok kiméletének tekintetei által korlátolva.

3) A felek szabadsága jogaik keresése s védelmében, elegendő hatáskörrel a bíróság részén az anyagi jog valósítása, s az igazság kiderítése érdekében.

4) Az eljárási formák hajlékonysága s ruganyossága az egyes esetekhez képest.

5) A bírói pervezetés megszüntetése annak eddigi értelmében, — s a bírói hivatal tisztán tartása minden oly teendőktől, melyek szorosán a bírói körbe nem tartoznak; a pernek a felek általi felszerelése, a szükséges mértékre szorított írásbeli előkészülettel a társasbíróságoknál, s a bírói segédhatásával a tárgyalások vezetése és szabályozására.

6) Ügyvédek általi képviseltetés a társasbíróságok előtt; a felek közti érintkezés közvetítése erre rendelt önálló törvényszéki tisztviselők által; azonban szigorú törvényes szabályok a felek érdekeinek kellő megvédésére, képviseltetésüket illetőleg.

7) A bírónak adott teljes szabadság a bizonylatok méltánylása s mérlegelése körül.

8) A jogorvoslatok olyan rendszere, mely öszhangzásban áll a szóbeli-közvetlen eljárással, s megszorításokkal, a mennyire ezeket a jogbiztosság tekintete megengedi; — és ugyan: felebbezés a pert befejező elsőbirósági sérelmeseknek vélt végítéletek ellen, úgy a jog mint a ténykérdésekben, új adatok s bizonyítékok érvényesítésével a felebbviteli bíró előtt s harmadbirósági felülvizsgálat a jogkérdésben, — és pedig nemcsak megsemmisítő s az alsóbb bírót új ítélethez utasító hatalommal, hanem úgy, hogy a legfőbb bíróság midőn kimondja, hogy az alsóbb bíró a törvényt helytelenül alkalmazta, egyszersmind az érdemben is önmaga határozzon.

S most befejezem felolvasásomat azon kijelentéssel hogy tartsák bár azt némelyek, kik e tárgy felől már soka, olvastak s hallottak, fölöslegesnek, s mások, kik az abstract okoskodások mélységeibe szeretnek merülni, felületesnek: én megnyugvásomat találok abban, ha csak egy darab követ vagy egy kanál ragaszt hordhattam azon épület megalkotásához, melynek oszlopai alatt hiszem az igazság oltárát helyesen és czélszerűen felállíthatónak.